

Połonina Gropa pod Czorną Horą (Pop Iwan, Popiwan) w świetle nowych źródeł z lat 1698-1871

Gropa polonyna on Mt. Chorna Hora (Mt. Pop Ivan,
Popivan) in newly found archival sources 1698-1871

Pășunea montană Gropa lângă muntele Chorna Hora (Pop
Ivan, Popivan) în surse de arhivă nou descoperite 1698-1871

Полонина Гропа під Чорною горою (Піп Іван,
Попіван) у світлі нових джерел 1698-1871 років

Słowa kluczowe ~ poło-
niny, pasterstwo, toponimia,
austriacki kataster gruntowy,
metryka józeffińska, metryka
franciszkańska, Gropa, Pop
Iwan, Popiwan, Czorna Hora,
Czarnohora, Huculszczyzna,
Karpaty Wschodnie.

Keywords ~ mountain
pastures, polonynas, pasto-
ralism, toponyms, Austrian
land cadastre, Josephinian
Land Survey, Franciscan
Land Survey, Gropa, Pop
Ivan, Popivan, Chorna Hora,
Chornohora, Hutsulshchyna,
Eastern Carpathians.

Cuvinte-cheie ~ pășuni
montane, păstorit, toponimie,
cadastru funciar austri-
ac, cadastrul lui Iosef al
II-lea, cadastrul franciscan,
Gropa, Pop Ivan, Popivan,
Czorna Hora, Munții
Czarnohora, Huțulșcina,
Carpații Orientali.

Ключові слова ~ полони-
ни, вівчарство, топоніміка,
австрійський земельний
кадастр, йозефінська
метрика, францискансь-
ка метрика, Гропа, Піп
Іван, Попіван, Чорногора,
Чорна Гора, Гуцульщина,
Східні Карпати.

STRESZCZENIE ~ Połonina Gropa, zajmująca południowe stoki góry Pop Iwan (Popiwan) w Czarnohorze (Karpaty Wschodnie, Ukraina), użytkowana była przez wieki jako letnie pastwisko. Znani są już posiadacze gruntów na tej połoninie w okresie 1788-1939 – byli to początkowo poddani z pokuckiej wsi Jasienów, a następnie mieszkańcy tej wsi, którzy stali się pełnoprawnymi właścicielami pastwisk na Gropie w wyniku uwłaszczenia chłopów w Galicji (1848). Dzięki nowym dokumentom odnalezionym w Centralnym Państwowym Archiwum Historycznym Ukrainy we Lwowie, zidentyfikowano także kilku wcześniejszych posiadaczy Gropy (1698, 1770), możliwy stał się również bardziej szczegółowy opis zmian zachodzących na Gropie w okresie 1788-1871. Wśród dawnych posiadaczy pastwisk na Gropie zidentyfikowano m.in. przodków Foki Maksymiuka – jego dziada Iwana Szumejko oraz pradziada Iwana Tychlyja. Foka Maksymiuk – pierwowzór Foki Szumejowego, bohatera epopei huculskiej *Na wysokiej połoninie* Stanisława Vincenza, jest również pierwszym autorem kilku XIX-wiecznych opisów dawnej Gropy, przedstawionych w tym artykule. Z omawianych w artykule nowych źródeł archiwalnych wyłania się również szersze znaczenie pojęcia połoniny w przeszłości – jako pastwiska górskiego obejmującego nie tylko bezleśne łąki subalpejsko-alpejskie, ale także sąsiadujące z nimi lasy, wykorzystywane przez pasterzy jako źródło drewna i dodatkowe tereny wypasu zwierząt. W drugiej połowie XIX w. lasy te były przedmiotem wieloletniego sporu między włościanami i właścicielami Jasienowa, dobrze udokumentowanego w aktach regulacji serwitutów leśnych, przedstawionych w niniejszym opracowaniu. Nowe dokumenty nie pozostawiają wątpliwości, że pasterze z Gropy górę, na której znajdowały się ich pastwiska, nazywali Czorną Horą (Czarną Górą). Inne nazwy tej góry (Pop Iwan, Popiwan) nie figurują w analizowanych operatach katastralnych oraz aktach regulacji serwitutów leśnych.

ABSTRACT ~ Gropa *polonyna* is a mountain grassland area situated on the southern slopes of Mt. Pop Ivan (Popivan) in the Chornohora Mts. (Eastern Carpathians, Ukraine), used for centuries as a summer pasture. Some of the former peasants who

used Gropa pastures – allocated to them by the Jasienów possessors in the period 1788–1825 – are already known. This is also the case of villagers who came into ownership of these pastures as a result of the granting of land ownership to the peasantry in Galicia after 1848. Thanks to newly found documents, earlier peasant users of Gropa pastures were also identified (1698, 1770) and a more detailed description of the Gropa *polonyna* of the period 1788–1871 became possible. Among the former users and owners of the Gropa pasture, the following ancestors of Foka Maksymiuk were also identified: Ivan Szumejko (grandfather) and Ivan Tykhlyy (great-grandfather). Foka Maksymiuk – the most famous villager among owners of Gropa pastures and model of Foka Szumejowy character in the novel titled *On the High Uplands* by Stanisław Vincenz, is also the first author of several 19th century descriptions of the former Gropa, presented in this paper. Moreover, new archival sources show a broader understanding of the term *polonyna* in the past – as the mountain pasture including not only grasslands but also forests adjacent to them, used by shepherds as a source of wood and additional grazing area. In the second half of the 19th century such forests were subject of many years' dispute between peasants and the manor, which is well documented in archival acts presented in this paper. New documents also prove the former name *Chorna Hora* (black mountain) used by shepherds from Gropa as the only name of the mountain on which slopes their pastures were located. Other names of this mountain (Pop Ivan, Popivan) were not found in the Austrian cadastral records and documents relating to land ownership presented in this paper.

ABSTRACT ~ Pășunea montană Gropa este o zonă de pajiște montană situată pe versanții sudici ai Muntelui Pop Ivan (Popivan) din Munții Chornohora (Carpații Orientali, Ucraina), folosită timp de secole ca pășune de vară. Sunt deja cunoscuți unii dintre foștii țărani care au folosit pășunile Gropa – alocate lor de către posesorii Jasienów în perioada 1788–1825. Acesta este și cazul sătenilor care au intrat în proprietatea acestor pășuni ca urmare a acordării proprietății funciare țăranimii din Galiția după 1848. Datorită documentelor nou descoperite, au fost identificați și utilizatori țărani anteriori ai pășunilor Gropa (1698, 1770) și a devenit posibilă o descriere mai detaliată a Gropa *polonyna* din perioada 1788–1871. Printre foștii utilizatori și proprietari ai pășunii Gropa, au fost identificați și următorii strămoși ai lui Foka Maksymiuk: Ivan Szumejko (bunicul) și Ivan Tychleyczuk (străbunicul). Foka Maksymiuk – cel mai faimos sătean printre proprietarii de pășuni din Gropa și modelul personajului Foka Szumejowy din romanul intitulat „Na wysokiej poloninie” de Stanisław Vincenz, este, de asemenea, primul autor al mai multor descrieri din secolul al XIX-lea ale fostei Gropa, prezentate în această lucrare. Mai mult, noile surse de arhivă arată o înțelegere mai largă a termenului „*polonyna*” în trecut – ca pășune montană care includea nu doar pajiști, ci și păduri adiacente acestora, folosite de păstori ca sursă de lemn și suprafață suplimentară de pășunat. În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, astfel de păduri au fost subiectul unor dispute de mulți ani între țărani și moșie, lucru bine documentat în actele de arhivă prezentate în această lucrare. Documente noi dovedesc, de asemenea, fosta denumire *Chorna Hora* (muntele negru) folosită de păstori din Gropa ca singurul nume al muntelui pe ale cărui versanți se aflau pășunile lor. Alte nume ale acestui munte (Pop Ivan, Popivan) nu au fost găsite în evidențele cadastrale austriece și în documentele referitoare la proprietatea funciară prezentate în această lucrare.

2. Wysokość tej góry wg współczesnych źródeł ukraińskich (2028 m n.p.m.) [np. Чорногора, 2022; por. Krukar, Troll, 2013a] różni się istotnie zarówno od wysokości wg mapy taktycznej WIG (2022 m n.p.m.) [Mapa taktyczna..., 1933], jak i wysokości wg najnowszych pomiarów (2019,4 m n.p.m.) [Kudrys i in., 2020, s. 156]. Do czasu podobnej weryfikacji wysokości szczytu Pietros (2020 m n.p.m.) nie można mieć pewności czy góra ta jest istotnie trzecią co do wysokości w paśmie Czarnohory (czy też może czwartą). Należy jednak dodać, że w przeszłości góra ta uchodziła za najwyższą w całej okolicy zarówno wśród dawnych mieszkańców wsi położonych w dolinie Czeremoszu, jak i wśród dawnych badaczy [Herbich, 1866, s. 46; Świstun, 1876, s. 43; Kontny, 1936, s. 21].

3. Taką stromą, miejscami urwistą grapę na zboczu doliny Soły na Żywiecczyźnie posiadali moi Dziadkowie.

4. Obecnie wieś Jasienów Górny (Верхній Ясенів) w rejonie werchwińskim obwodu iwano-frankiwskiego na Ukrainie.

na następnych
stronach →

RYC. 1. Południowe stoki czarnohorskiego dwutysięcznika Pop Iwan (Popiwan) – dawnej Czarnej Hory, oglądane z połoniny Rađuł. Najmniej zarośnięte pastwiska z widocznymi pokolihospowymi zabudowaniami to dawna Gropa zachodnia, na lewo od niej północna część dawnej Wibczyny (Wibczynki) [fot. Mateusz Troll, 2009]

АНОТАЦІЯ: ~ Чорногірська поłonина Гропа, що займає південні схили гори Піп Іван (Попіван) у Чорногорі (Східні Карпати, Україна), протягом століть слугувала літнім пасовищем. Відомі користувачі ґрунтів на цій полонині у 1788-1939 роках – спершу це були піддані з покутського села Ясенів, а згодом – його мешканці, які стали повноправними власниками пасовиськ на Гропі після скасування панщини в Галичині (1848). Завдяки новим документам, віднайденим у Центральному державному історичному архіві України у Львові, вдалося ідентифікувати також кількох попередніх власників Гропи (1698, 1770), а також докладніше описати зміни, що відбувалися тут у 1788-1871 роках. Серед колишніх користувачів і власників полонини Гропа ідентифіковано також предків найвідомішого власника місцевих пасовищ – Фоки Максим'юка: діда Івана Шумейка та прадіда Івана Тихлиа. Фока Максим'юк – прототип Фоки Шумейового, героя гуцульської епопеї «На високій полонині» Станіслава Вінценза – був також першим автором кількох описів давньої Гропи у ХІХ столітті, які подано в цій статті. На основі нових архівних джерел розкривається ширше розуміння поняття полонини в минулому – як гірського пасовиська, що охоплювало не лише безлісі субальпійсько-альпійські луки, а й сусідні ліси, які пастухи використовували для видобутку деревини та додаткового випасу худоби. У другій половині ХІХ століття ці ліси стали предметом тривалого спору між селянами та власниками Ясенова – цей конфлікт добре задокументований в актах щодо регулювання лісових сервітутів, представлених у цьому дослідженні. Нові документи не залишають сумнівів у тому, що пастухи з Гропи називали гору, на якій були їхні пасовиська, тільки Чорною Горюю. Інші назви цієї гори (Піп Іван, Попіван) не зафіксовані в проаналізованих кадастрових матеріалах і актах регулювання лісових сервітутів.

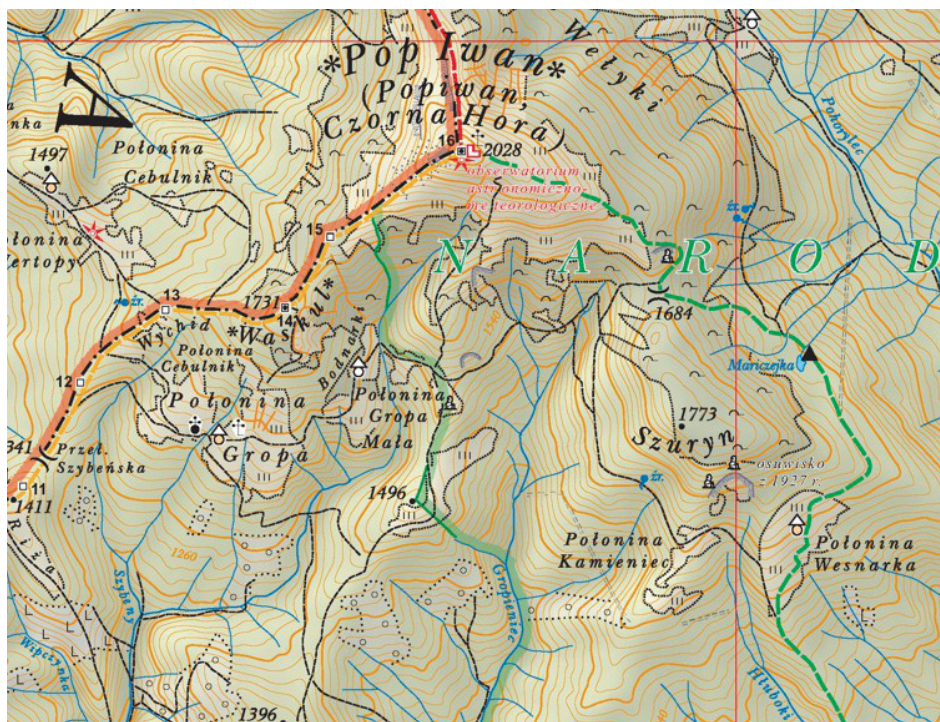
Wstęp

Połonina Gropa zajmuje południowe stoki jednej z najwyższych gór pasma Czarnohory (Pop Iwan, Popiwan) [RYC. 1]², którą to górę dawni posiadacze tej połoniny nazywali Czorną Horą [ryc. 2; Kontny, 1936, s. 21; Gąsiorowski, 1935, s. 178; Troll, 2012, s. 56]. Nazwa połoniny w gwarze huculskiej oznacza 'dolinę, kotlinę w połoninie' [Hrabec, 1950, s. 37; por. Janów, 2001, s. 64; Krukar, 2006, s. 160], choć można się spotkać również z poglądem, iż huculska, czy szerzej ukraińska *gropa* ma znaczenie zbliżone do tego, jakie znamy z Karpat Zachodnich, gdzie *grapa* oznacza najczęściej 'stromie, urwiste zbocze' [hasła Гріпка¹, Гро́па² w: Габорак, 2015, s. 149-150; Oczko, 2024, s. 732]³. Na przestrzeni kilku stuleci posiadaczami połoniny Gropa byli mieszkańcy pokuckiej wsi Jasienów⁴, bowiem połonina ta, podobnie jak dwie inne czarnohorskie połoniny Szuryn i Skoruszna (Skoruszny) oraz położona w sąsiedztwie czywczyńska połonina Ruski Dił, należała do dóbr Jasienów. Wielu z posiadaczy gruntów na tej połoninie znamy już z imienia i nazwiska [Troll, 2012], dzięki stosunkowo dobremu zachowaniu się jasienowskich operatów katastralnych z lat 1788 (metryka józefińska) i 1820 (metryka franciszkańska) a także późniejszej dokumentacji związanej ze stałym katastem gruntowym gminy Żabie z lat 1825-1882 oraz dokumentom i informacjom zgromadzonym w latach 30. XX w. przez Piotra Kontnego. Najbardziej znanym spośród zidentyfikowanych do tej pory posiadaczy – choć w tym przypadku można już mówić o właścicielu – połoniny Gropa jest





RYC. 2. Okolice Gropy i Czarnej Hory (Pop Iwan, Popiwan) na współczesnej mapie turystyczno-nazewniczej Czarnohory [Krukar, Troll, 2013a]



5. O Focze Szumejowym piszę również w drugiej pracy pt. *Odniesienia przestrzenne w tetralogii Na wysokiej połoninie...* (s. 77-107).

6. Gropa Foczyna pojawia się również na kartach powieści *Dido Iwanczyk* [Szekeryk-Donykiw, 2007, s. 355], na co zwrócił mi niegdyś uwagę Andrzej Ruszczak.

7. Kwerendę, w trakcie której poznałem omawiane tu dokumenty, prowadziłem w CDIAUL na początku 2016 r.

niewątpliwie Foka Maksymiuk [Troll, 2012, s. 61]. Żyjący w latach 1831-1896 Foka Maksymiuk zwany Szumejowym był bohaterem huculskich śpiewanek [Szuchiewicz, 1902, s. 254-255; por. Зеленчук, Зеленчук, 2018, s. 38] na długo przed uwiecznieniem go przez Stanisława Vincenza w huculskiej eposie *Na wysokiej połoninie*⁵ oraz przez Petra Szeke-ryka-Donykiwa w powieści *Dido Iwanczyk* [Шекерик-Доників, 2007, s. 163]. Jasienowskiego Hucula z rodu Szumejowych upamiętnia również nazwa *Gropa Foczyna* [ryc. 3], poświadczona w latach 30. XX w. przez Piotra Kontnego [CDIAUL, sygn. 869.I.39.22] a przypomniana przeze mnie w publikacji z 2012 r. [Troll, 2012, s. 61]⁶.

Kontynuując kwerendy archiwalne i biblioteczne we Lwowie natrafiłem na nowe źródła, odnoszące się m.in. do połoniny Gropa, przechowywane w Centralnym Państwowym Archiwum Historycznym Ukrainy (CDIAUL)⁷, w aktach Namiestnictwa Galicyjskiego, w niezwykle obszernej dokumentacji zgromadzonej w trakcie przeprowadzanej w drugiej połowie XIX w. regulacji serwitutów leśnych [por. Ślusarek, 2014, s. 172-173]. Nieznane do tej pory dokumenty z lat 1698 i 1770 umożliwiają wydłużenie opracowanej wcześniej serii czasowej danych na temat własności gruntów połoniny Gropa, wstecz do okresu schyłkowego I Rzeczypospolitej, natomiast nowe dokumenty z czasów przynależności Pokucia do Austrii pozwalają na uszczegółowienie obrazu własności i użytkowania tych gruntów przedstawionego w pracy z 2012 r. Dotyczy to m.in. związków z tą połoniną rodu Szumejowych z Jasienowa. Odnalezione dokumenty są również kolejnymi, które poświadczają dawną nazwę góry, na której połonina ta się znajduje – *Czorna Hora* (*Czornohora*). Z interpretacji całego zgromadzonego materiału źródłowego wyłania się również obraz połoniny Gropa, jako pastwiska górskiego, jedynie częściowo położonego powyżej górnej granicy lasu, a więc połoniny rozumianej przez gospodarujących tam pasterzy szerzej, niż się to na ogół przyjmuje [Hrabec, 1950, s. 45; Словник..., 1976, s. 94; Етимологічний..., 2003, s. 486; Габорах, 2011, s. 8, 431].

Działo się w XVII w. w górach wysokich

Wartość dokumentów z czasów I Rzeczypospolitej, odnoszących się do pokuckich połonin pasma Czarnohory, jest tym większa, że w literaturze brak konkretnych informacji, które dotyczyłyby ich zagospodarowania przed aneksją tych ziem przez Austrię⁸. Znana jest mi jedynie wzmianka o dokumencie z 1617 r. dotyczącym korzystania z przygranicznych pastwisk *nawkoło Czornohori* [Сиреджук, Фриз, 1992, s. 144]. Jakkolwiek dokument ten nie odnosi się wprost do połonin Czarnohory, warto go tu przywołać, podobnie jak inny z dokumentów tego zbioru, pochodzący z 1665 r. [LNNBU, sygn. 103.I.6401]⁹, dokumenty te świadczą bowiem dobitnie o intensywnej już wówczas penetracji połonin na pograniczu pokucko-marmaroskim przez pasterzy z odległych wsi pokuckich. Dokument z 1617 r. określany jako zgoda węgierska został wystawiony 7 marca 1617 r. przez hr. Stefana Bethlena (1582-1648)¹⁰, który zgadza się, aby mieszkańcy Jabłonowa¹¹ oraz kilkunastu okolicznych wsi pokuckich mogli *wykorzystać swobodnie i bez przeszkód pastwiska po obu stronach granicy i bez ograniczeń korzystać z przejść górskich po obu stronach* [LNNBU, sygn. 103.I.6401.5-6]. Drugi z dokumentów mówi o ugodzie zawartej 15 czerwca 1665 r. w *górach wysokich (in alpihus) Ruski Dyl* (a więc na wspomnianej już wyżej połoninie Ruski Dyl). Przedstawiciele hrabiego Franciszka Redei (1610-1667)¹² oraz Michała Jerzego Czartoryskiego (1621-1692)¹³ spotkali się *by podpisać ugodę i położyć kres nadużyciom, których dopuszczali się często mieszkańcy przygranicznych terenów. Częstymi nadużyciami były: kradzieże, rabunki, pobicia, zranienia i porywanie trzody. Jakkolwiek wcześniej, bo już 2 roku 165.. [brak ostatniej cyfry – przyp. MT] w czerwcu w górach wysokich Bercaska¹⁴, podpisano ugodę, ale przygraniczna ludność jej w ogóle nie przestrzegала, dlatego obecni przedstawiciele ją unieważniają. Obecna uгода zakłada unikanie wszelkich krzywd i kradzieży i daje przyzwolenie na swobodny wypas trzody obu stronom w wysokich górach* [LNNBU, sygn. 103.I.6401.1-3]. Tak więc już w XVII w., na znajdujących się nieopodal Gropy czywczyńskich połoninach Ruski Dyl i Berczeska [ryc. 3], bywali nie tylko pasterze, ale także urzędnicy reprezentujący zwierzchności gruntowe po obydwóch stronach granicy. Wśród wsi pokuckich wymienianych w XVII-wiecznych dokumentach mówiących o użytkowaniu pastwisk znajdujących się w owych *górach wysokich*, a więc *pod granicą węgierską* lub też w *Połoninach*, nie ma jeszcze wsi, z których pochodzili znani nam późniejsi posiadacze czarnohorskich połonin.

Działo się w Kosowie w roku 1698 oraz w Jasienowie w roku 1770

Odnoszące się do połoniny Gropa dokumenty z czasów I Rzeczypospolitej pochodzą z lat 1698 i 1770. Ich odpisy składają się na jeden dokument sporządzony 6 listopada 1796 r. przez mandatariusza Jasienowa Jana Kowalskiego i zatwierdzony przez hr. Jana

8. Pomijam tu wzmianki o czarnohorskich kryjówkach huculskich opryszków, odnoszące się do XVIII w. [np. Крипакевич, 1929, s. 27, 34, 36; Грабовецкий, 1982, s. 97, 99], a także inne XVIII-wieczne dokumenty będące pokłosiem działalności najbardziej znanego z tych opryszków Oleksy DOWBUSZA, odnalezione przez Piotra Kontnego (zostaną one przedstawione w ramach publikacji rękopisu nieznaney pracy tego autora, która to publikacja przygotowuywana jest do kolejnego tomu rocznika „Res Carpathica”).

9. Dokumenty te pochodzą z Archiwum Sapiechów z Krasiczyna i są przechowywane w Lwowskiej Narodowej Naukowej Bibliotece Ukrainy im. W. Stefanyka we Lwowie (Wydział Rękopisów). Cyfrowe kopie tych dokumentów dostępne są w Ossolineum [ZNIO, sygn. DE-9800]. Treść sporządzonych po łacinie dokumentów została przetłumaczona przez dr. hab. Krzysztofa Pawłowskiego.

10. István Bethlen – przez krótki czas władca Siedmiogrodu w ramach Królestwa Węgier, jako Stefan III (1630). Z rodu węgierskich Bethlenów pochodziła ostatnia właścicielka zamku Dunajec w Niedzicy Ilona hr. Bethlen Salamon [Kostka Michalcuk, 1998, s. 38-39].

11. Za odczytanie dawnej nazwy Jabłonowa w tym dokumencie (Włodków) uprzejmie dziękuję profesorowi Andrzejowi Janeczkiowi.

12. Kiséređei gróf Rhédey Ferenc – przez krótki czas władca Siedmiogrodu w ramach Królestwa Węgier, jako Franciszek I Rhedey (1657-1658).

13. Michał Jerzy ks. Czartoryski na Kłewanu i Żukowie – był wówczas w dożywotnim posiadaniu rozległych dóbr obejmujących liczne wsie pokuckie, wniesionych w posagu przez Eufrozynę Stanisławską, która odziedziczyła je po matce Mariannie Stanisławskiej

z Czuryłów [Goszczyński, 2014, s. 5]. O późniejszym podziale majątku po Czuryłach, przeprowadzonym dwa lata po śmierci Michała Jerzego Czartoryskiego (1694) wspominam w dalszej części pracy, miał on bowiem zasadnicze znaczenie dla

ukształtowania się stosunków własnościowych m.in. w pokuckiej części Czarnohory.

14. Berczeska – połonina w Górach Czywczyńskich, w sąsiedztwie połoniny Ruski Dyl [por. Berczeska na mapie: Krukar, Troll, 2013a].



RYC. 3. Pozostałości
wschodniej części dawnej
Gropy (Gropa Foczyna,
Gropa Wetyka) oglądane
z partii szczytowych
Czornej Hory
(Pop Iwan, Popiwan).
Na środkowym planie
połonina Poliwny a dalej
Góry Czywczyńskie
z Ruskim Dilem
(na lewo od Poliwnego)
[fot. Mateusz
Troll, 2000]

Dzieduszyckiego z upoważnienia ojca, hr. Dominika Dzieduszyckiego, ówczesnego właściciela dóbr Jasienów. Odnaleziony w lwowskim archiwum dokument [CDIAUL, sygn. 146.64.4985.17] stanowi kopię dokumentu sporządzonego w 1796 r., włączoną do akt regulacji serwitutów leśnych Jasienowa (o regulacji serwitutów piszę w dalszej części artykułu). Przytaczam tu pełną treść tego dokumentu:

Ja niżej podpisany zeznawam tym Skryptem moim Iwanowi Tomynemu że mu sprzedał Połoninę która się nazywa Gropa na wieki wieczne ta mu służyć ma onemu samemu dzieciom i Potomstwu ich do tej to Połoniny interesować się nikt nie powinien wzwyż pomieniany. Ja na Imię Gryn Matwij ani Ja ani dzieci moje ale wiecznymi czasy onemu sprzedał za wołów parę po dwie lecie drugą parę wołów po lat pięć bryndzy berbenice¹⁵ Złotych trzydzieści gotowych pieniędzy parę chołozni¹⁶ a jeżeli by się miał znaleźć jaki z krewnych aby o to opominał się, tedy Gryn za to powinien odpowiedzieć tudzież i dzieci moje co się działo przy gromadzie w Kossowie dnia jedynastego Czerwca Roku Tysiącznego sześćsetnego dziewięćdziesiątego osmego naco się podpisuje jako nieumiejący pisać kładę znak krzyża świętego i my też gromada jako nie umiemy pisać także kładziemy znak krzyża Matwij Gryn Świadkowie Jakow Wataman Jasinowski¹⁷ Paliy Pakalicz Fedor Ilkow Dmyter Dubeczuk Iwanusza

15. Berbenyci(a) – ‘podłużna beczułka na bryndzę lub mleko, około 30-litrowa’ [Janów, 2001, s. 9].

16. Chołozni – ‘męskie spodnie wełniane z lichej wełny’ także ‘spodnie, rodzaj reform z białego sukna, kobiety noszą w zimie’ [Janów, 2001, s. 26; por. chołoznie w:

Rembiszewska, Siatkowski, 2021, s. III–III.4].

17. Wataman, ataman – ‘niższy urzędnik w majątku ziemskim na ziemi halickiej

i lwowskiej, ekonom’ [Słownik..., 1953, t. I, s. 42], także ‘wiejski starosta’, ‘najstarszy pasterz’, ‘starszy pasterz owiec’ [Ястремська, 2008, s. 63, 282; Fałowski, 2016, s. 140–141].

18. W inwentarzu dóbr Jasienów z 1773 r., pod numerem 42 figuruje Andry Motyluk (pisownia wszystkich nazw osobowych podawana wg cytowanych źródeł). Przy tym nazwisku istotnie dodano *Ataman*. Podaję tu jego stan posiadania inwentarza żywego wg tego źródła, dla porównania ze stanem posiadania nabywcy połoniny Gropa oraz pozostałych przedstawicieli gromady jasienowskiej: 2 konie, 2 woły, 5 krów, 10 cieląt, 36 owiec dojnych i 26 owiec jałowych [CDIAUL, sygn. 146.16.1446.2].

19. Fedor Koftaluk (nr 82) posiadał w 1773 r. 1 konia, 2 krowy, 1 świnie, 1 pień pszczeli, 9 owiec dojnych i 11 jałowych [CDIAUL, sygn. 146.16.1446.3].

20. Mikita Pawelczuk (nr 78) posiadał w 1773 r. 2 konie, 2 krowy, 5 cieląt, 3 świnie, 1 pień pszczeli, 34 owce dojne i 26 jałowych [CDIAUL, sygn. 146.16.1446.3].

21. Prawdopodobnie Wertip (*patrz dalej*).

22. Staja – 'większa koliba, szałas pasterski na połoninie, w którym wyrabia się ser i bryndzę' [Janów, 2001, s. 217], ale także określenie gospodarstwa pasterskiego działającego na określonej połoninie – np. *drugą staję teży Groppy używa Fedor Pawelczuk* [CDIAUL, sygn. 146.64.4985.24], *staja Wesnarka nazwana* [CDIAUL, tamże]. W cytowanym tu dokumencie termin *staja* odnosi się do gruntu użytkowanego w ramach konkretnego gospodarstwa pasterskiego (*graniczenie tey stai*).

23. Iwan Olexiuk (nr 38) posiadał w 1773 r. 3 konie, 8 krów, 7 cieląt, 1 świnie i 1 pień pszczeli [CDIAUL, sygn. 146.16.1446.2].

24. Hryhor Kutaszczuk (nr 104) posiadał w 1773 r. 2 krowy, 4 cielęta i 2 pnie pszczele [CDIAUL, sygn. 146.16.1446.3].

25. Dzierżkowie otrzymali wówczas również wsie Krzyworównia, Kuniowce i Kopaczyńce.

Pakalicz Wasyli Jeremijow Iwan Fydrychow Iwan Kowtalinczuk moy brat rodzony będąc słabym na Ciele Testamentem uczynił że wiedząc że umrze wszystkie swoje część co miał odkazał darował tyle żeby pamientał za moje Duszę. Co dla lepszy wiary i Waloru nie umiętny Pisma świętego kładnę Krzyż święty Andryi Motyluk¹⁸ Wataman Michaylo Mytraluk. Działo się roku 1770 Maja 26go na Jasinowie. Zapis na Połoninę Gropę In Anno 1698 Ja Fedor Kowtaluk¹⁹ sprzedaje połowę Połoniny nazwiskiem Gropy po śmierci brata swego na imię Mykety Pawelczukowy²⁰ za talarów bitych pięćdziesiąt Dio 50 Talarów dla paszenia owcami i inszem chudobów poczyną się tey połoniny graniczenie od Uhorskich Werlip²¹ pośrud Grunia wdołyny Potoczynow do uwetyki potok nazywaje się Szybeny a tym Potokiem w Gurę wychodzi prawo w Czarnohoru i tam się kończy graniczenie tey stai²² i nato się podpisują Fedor Kowtalenczuk Iwan Olexiuk²³ Przysiażny Hryhor Kutaszczuk²⁴ Przysiażny. Jako w słowo w słowo z Orginału przepisano zaświadczam Jan Kowalski m/p Mandatar Jasinowski. Mając moc zupełną i zlecenie Imieniem Oycy mego podpisuje i Approbuje te prawo Sign. w Jasinowie D: 68^o Novembris 1796 Anno Jan Hr. Dzieduszycki m/p S.

Starszy z cytowanych dokumentów pochodzi z 1698 r. został więc sporządzony cztery lata po przeprowadzeniu w Kosowie podziału spadku po Czuryłach (1694), w wyniku którego wieś Jasienów otrzymali Dzierżkowie [CDIAUL, sygn. 5.1.247.143; *Kronika...*, 1865, s. 109; por. Гощинський, 2014, s. 186-187]²⁵. Wg Petra Siredzuka pierwsza wzmianka o Jasienowie pochodzi z 1630 r. [Cipeджук, 2003, s. 48]²⁶, pół wieku później (1680) wieś była już osobną parafią prawosławną [Cipeджук, 2014, s. 89]. Dokument został spisany 11 czerwca 1698 r. w Kosowie, zapewne z powodu braku kancelarii w ówczesnym Jasienowie. Zgodnie z jego treścią niejaki Matwij Gryn sprzedaje połoninę Gropę Iwanowi Tomynemu. Z obecności atamana jasienowskiego wynika, że stroną umowy był mieszkaniec tej wsi. Zważywszy, że połonina Gropa znajdowała się w późniejszym czasie w rękach mieszkańców Jasienowa, nie zaś Kosowa (skąd pochodzili np. posiadacze sąsiadującej z Gropą połoniny Wibczyna), można moim zdaniem przypuszczać, że mieszkańcem Jasienowa był Iwan Tomyn. Jednocześnie nie można wykluczyć, że z Jasienowa pochodził również Matwij Gryn, a więc najwcześniejszy ze znanych z nazwiska posiadaczy połoniny Gropa, a zarazem posiadaczy połonin w całej pokuckiej części pasma Czarnohory. Także Iwan Tomyn – przy założeniu, że wypełnił on warunki umowy – należy do najdawniejszych posiadaczy połonin w pokuckiej części Czarnohory, bowiem kolejny chronologicznie dokument mówiący o posiadaczach połonin w tym paśmie górskim, o jakim mi wiadomo, pochodzi dopiero z 1735 r.²⁷ Obydwóch tych pierwszych posiadaczy połoniny Gropa, żyjących na przełomie XVII i XVIII w., nie nazywam Hucułami, ponieważ mianem tym zaczęto określać mieszkańców tej części Karpat Wschodnich dopiero w XIX w. [Грабовецький, 1982, s. 36-40]²⁸. Między innymi na ten dokument z 1698 r. powoływali się w drugiej połowie XIX w. ówcześni posiadacze Gropy, uzasadniając swoje odwieczne prawa do użytkowania połoniny Gropa, o czym piszę w dalszej części pracy.

26. Wbrew temu co przedstawia mapa stanowiąca załącznik do wydania lustracji woj. ruskiego przeprowadzonej w latach 1661-1665, wykazana w tej lustracji wieś *Jasień alias Jasienow* [Lustracja...1976, s. 103-104] to Jasienów Polny na północnym Pokuciu

nie zaś interesująca nas tutaj wieś Jasienów, nazwana później Jasienowem Górnym.

27. Dokument ten, dotyczący połoniny *Skoruszna* (Skoruszny), zamierzam omówić w osobnym opracowaniu.

28. Pomijając obecną w XVIII-wiecznych źródłach nazwę osobową Hucuł, będącą nazwiskiem, a częściej przezwiskiem, o pejoratywnym zabarwieniu [por. Грабовецький, 1982, s. 36-40].

29. Nazwiska te nie figurują też w innych znanych mi źródłach z tego okresu – inwentarzu dóbr Jasienów z 1773 r., metryce józefińskiej Jasienowa z 1788 r., a także opisanu urbarialnym Jasienowa z 1790 r. Nie notuje ich również obszerny słownik etymologiczny nazwisk galicyjskiej Huculszczyzny [Таборак, 2019], który łaskaw był mi udostępnić jego autor profesor Myrosław Haborak, za co mu uprzejmie dziękuję.

30. Dominik Herakliusz hr. Dzieduszycki (1727-1804?), którego pierwszą żoną była Barbara Dzierżek.

Kolejny dokument, którego odpis sporządzono przy tej samej okazji w 1796 r., pochodzi dopiero z 1770 r., a nazwiska Gryn i Tomyń się w nim nie pojawiają²⁹. Dokument ten został spisany 26 maja 1770 r. już w Jasienowie. Wieś pozostawała wówczas w dożywotnim posiadaniu starosty bachtyńskiego hr. Dominika Dzieduszyckiego, wówczas męża Barbary Dzierżek [CDIAUL, sygn. 146.16.1446.2]³⁰. Dokument dotyczy części dawnej połoniny Gropa, określanej jako połowa. Sporządzony w 1796 r. odpis dokumentu z 1770 r. nastrocza pewne trudności interpretacyjne, związane z umieszczeniem datacji pomiędzy dwiema różnymi dyspozycjami. Dyspozycje te łączy osoba Fedora Kowtaluka vel Kowtalenczuka, różni są jednak świadkowie. Brak drugiej datacji nasuwa przypuszczenie, iż obydwie dyspozycje spisano w tym samym dniu 26 maja 1770 r., stąd mowa tu o jednym dokumencie. Tak więc 26 maja 1770 r. potwierdzone zostało prawo do rozporządzania połową połoniny Gropa przez Fedora Kowtaluka vel Kowtalenczuka, na podstawie testamentu nieżyjącego już brata Iwana Kowtalinczuka. W tym samym dniu Fedor Kowtaluk vel Kowtalenczuk sprzedaje ową połowę połoniny Gropa Mykecie Pawelczukowemu. Zarówno zbywca gruntu, jak i wszyscy wymienieni w tym dokumencie świadkowie, z wyjątkiem Mychajła Mytraluka figurują w inwentarzu Jasienowa z 1773 r. Brak Iwana Kowtalenczuka jest zrozumiałe, skoro dokument z 1770 r. powstał po jego śmierci, nie można również wykluczyć, iż w czasie sporządzania inwentarza Jasienowa nie żył już również świadek ostatniej woli Iwana Kowtalinczuka Mychajło Mytraluk.

Fakt nabycia połowy połoniny Gropa przez Myketę Pawelczukowego znajduje potwierdzenie w zapisach operatu podatkowo-urbarialnego Jasienowa (1788-1790), wg którego ówczesnym posiadaczem części Gropy był Mikita Pawelczuk [Troll, 2012, s. 58]. Z zawartego w omawianym tu dokumencie z 1770 r. opisanie granic owej połowy połoniny Gropa wynika, iż przedmiotem sprzedaży była część zachodnia Gropy [ryc. 1], położona między granicą węgierską (*od Uhorskich Werlip*) [por. Wertopy na mapie Krukar, Troll, 2013] i potokiem Szybeny. Potwierdza to moje wcześniejsze ustalenia, iż w 1788 r. Mikita Pawelczuk był posiadaczem zachodniej części Gropy [por. Troll, 2012, s. 58]. Opisanie granic zachodniej Gropy zawiera również dwie inne, niezwykle istotne informacje, jedną dotyczącą dolnej granicy połoniny Gropa oraz drugą dotyczącą szczytu góry, na której znajduje się ta połonina. O przebiegu dolnej granicy napisano dość niejasno: *wdołyny Potoczynow do uwelyki potok nazywaje się Szybeny*. Z określenia potoku Szybeny mianem wielki (*welyki*) należy moim zdaniem wnioskować, że dolna granica tej połoniny znajdowała się w zalesionej części doliny Szybenego. Potwierdza to późniejsze opisanie granic jasienowskiej niwy *Połoniny* (1788, 1803), omawiane w dalszej części pracy. O górnej granicy połoniny Gropa dokument z 1770 r. mówi, iż *wychodzi prawo w Czarnohoru*. Jest to najwcześniejsze ze znanych mi źródeł, w których nazwa Czarnohora została użyta w opisie granic konkretnej połoniny. Wracam do tego zagadnienia w dalszej części pracy, omawiając późniejsze źródła, w których nazwa Czorna Hora (Czornohora), odnosi się do góry, na stokach której znajduje się połonina Gropa.

Działo się pod Granicą Węgierską, na prawdziwej połoninie Gropa (1788-1825)

W omawianym tu początkowym okresie rządów austriackich w Galicji grunty połoniny Gropa były dwukrotnie mierzone. Pierwszy pomiar przeprowadzono w związku z józefińską reformą podatkowo-urbarialną (1785-1790), w trakcie prac nad katastrum

józefińskim, których wynikiem był operat podatkowy, czyli metryka józefińska (1788). Drugi pomiar miał miejsce w 1825 r. tj. na początku trwających dekady prac nad stałym katastrzem gruntowym Galicji [*Instruktion...*, 1907, s. 25]. W czasie zakładania katastru józefińskiego Jasienów pozostawał w posiadaniu hr. Dominika Dzieduszyckiego [CDIAUL, sygn. 146.18.3728.1]. Odległa od tej wsi połonina Gropa, podobnie jak pozostałe połoniny jasienowskie *pod Granicą Węgierską* (Szuryn, Skoruszny, Ruski Dił), znalazła się w gminie katastralnej (podatkowej) Żabie³¹. Grunty jasienowskich połonin składały się na odrębną niwę katastralną nazwaną *Połoniny* [CDIAUL, sygn. 19.6.243.67].

W operacie józefińskim połonina Gropa została zewidencjonowana wspólnie z połoniną Szuryn: *Połoniny Szuryn y Gropa graniczą jedną stroną od Połoniny Żabskiej y Potoka Pohorilce. Drugą stroną od Połoniny Kosowskiej Nazwiskiem Wibczynka stroną 3cią od Potoku Szybenego Stroną 4tą przypiera do Czarney Gury* [CDIAUL, sygn. 19.6.243.63; por. Kontny 1936, s. 20; Troll, 2012, s. 57]. Przebieg granic tych dwóch połonin został bardziej szczegółowo udokumentowany w józefińskim opisanu granic [CDIAUL, sygn. 19.6.243.78-80] i co istotne, potwierdzony w późniejszym o kilkanaście lat inwentarzu Jasienowa (1803)³². Ponieważ w dokumencie z 1788 r. opisane są granice niwy *Połoniny*, nie ma w nim mowy np. o granicy pomiędzy połoniną Gropa i Szuryn, która akurat w tamtym czasie nie stanowiła granicy własnościowej, o czym piszę nieco dalej. Informacja, że granica między Gropą i Szurynem biegła potokiem Gropieniec³³ pojawia się w źródłach odnoszących się do własności gruntów w latach 20. XIX w., wtedy bowiem potok ten stał się (ponownie?) granicą własnościową [np. CDIAUL, sygn. 146.64.4993.5, 146.64.4991.56]. Lokalizacja ówczesnych kopców granicznych opisanych w dokumencie z 1788 r. możliwa jest jedynie w przybliżeniu [ryc. 4], co wynika m.in. z dużej niedokładności ówczesnych pomiarów odległości pomiędzy kopcami. Niedokładności te widoczne są moim zdaniem zwłaszcza na odcinku granicy łączącym dolinę Gropieńca z doliną Szybenego, mającym – jak to wynika z późniejszych planów katastralnych – przebieg prostoliniowy, a więc umowny [ryc. 4]³⁴. Omawiam tu tę część józefińskiego opisanu granic niwy *Połoniny*, która odnosi się do granic Gropy. Z bliżej nieokreślonego miejsca w dolinie Gropieńca oddzielającego Gropę od Szuryna (powyżej kopca nr 7) [ryc. 4], granica prowadziła na górę *Gropi Prysłop* (kopiec nr 8), które to miejsce należy moim zdaniem lokalizować na grzbiecie łączącym Gropę z Poliwnym [ryc. 4]. Na podstawie analizy porównawczej planów katastralnych oraz innych źródeł kartograficznych, poczynawszy od pierwszego zdjęcia topograficznego Galicji [*Die Josephinische...*, 1779-1783], a skończywszy na mapie turystyczno-nazewniczej Czarnohory [Krukar, Troll, 2013a] można wnioskować, że ów *Gropi Prysłop* to miejsce w obniżeniu wspomnianego grzbiecie, gdzieś pomiędzy kotami 1496 m n.p.m. (dawna Gropa) i 1396 m n.p.m. (dawny Poliwny) [wysokości wg mapy turystyczno-nazewniczej Czarnohory: Krukar, Troll, 2013a – ryc. 2]. Z Prysłopu granica schodziła *Lasem Gropa*

31. Żabie należało wówczas do dominium rożnowskiego hr. Katarzyny Kossakowskiej z Potockich kasztelanowej kamieńskiej [CDIAUL, sygn. 19.6.244.1]. W posiadaniu Kossakowskich klucz rożnowski znajdował się od wspomnianego już podziału dóbr Czuryłów (1694) [CDIAUL, sygn. 5.1.247.143; por. *Kronika...*, 1865, s. 109].

32. Inwentarz Jasienowa z 1803 r. zawiera *Opisanie Kopców w Połoninach* różniące się od józefińskiego opisanu granic niwy *Połoniny* jedynie drobnymi zmianami redakcyjnymi [CDIAUL, sygn. 146.64.4985.22-24].

33. Potok ten na późniejszym planie katastralnym Żabia (1855) oraz opartych na tym planie szkicach połonin Gropa i Szuryn, a także drugim wojskowym zdjęciu topograficznych Galicji nosi nazwę *Gropa* (*Bach Groppa*). Nazwa Gropieniec jest jednak nazwą żywą również współcześnie [Krukar, Troll, 2013a; *Чорногора*, 2022].

34. Niedokładności te można przynajmniej częściowo wytłumaczyć niedostępnością rozgraniczanego terenu. Uzasadnionym wydaje się pytanie, czy członkowie komisji przeprowadzającej pomiary istotnie pokonali całą granicę, skoro prowadziła ona m.in. wzdłuż potoku Gropieniec, gdzie prawdopodobnie nie było w tamtym czasie żadnej ścieżki, a przynajmniej nie ma takowej na jedynej szczegółowej mapie z tamtego okresu, tj. na pierwszym wojskowym zdjęciu topograficznym Galicji [ryc. 6]. Podobnie powątpiewać można w pokonanie prostoliniowego odcinka pomiędzy kopcami nr 7 (w dolinie Gropieńca) i 9 (w dolinie Szybenego) – członkowie komisji musieliby

w tak trudnym terenie poruszać się na azykut. Wiarygodna ocena dokładności pomiaru józefińskiego możliwa jest na odcinkach łączących kopce, których lokalizacja nie budzi wątpliwości – przykładowo na odcinku biegnącym potokiem Szybeny od ujścia Regieszczyka do ujścia Gropieńca

(tj. na granicy połoniny Ruski Dił), który mierzy ok. 1500 m, natomiast w opisanu granic jego długość została określona na 700 sążni wiedeńskich, co odpowiada 1328 m (błąd przekracza więc 10% długości). Że dokładność ówczesnych pomiarów na obszarach górskich Galicji

nie musiała być tak niska, może świadczyć przykład józefińskiego opisanu granic Zawoi (dominium makowskie), w którym zidentyfikowany odcinek granic tej wsi – aż 4,4-kilometrowy – został pomierzony z błędem 0,7% długości (!) [Troll, Ostafin, 2016, s. 37].

35. [...] *usypani na Grunię Gropia* [CDIAUL, sygn. 19.6.243.79]. W *Opisaniu kopców w Połoninach* z 1803 r.: [...] *usypany na Groniu Gropie* [CDIAUL, sygn. 146.64.4985.23].

36. Dolną granicę rzeczywistą połoniny Ruski Dił stanowił m.in. odcinek potoku Szybeny od ujścia potoku Regieszczyk do ujścia Szybenego do Czarnego Czeremoszu.

do doliny potoku Szybeny (kopiec nr 9), skąd początkowo w górę potoku Szybeny, a następnie w górę jego prawego dopływu stanowiącego granicę z połoniną *Wibczynka* (owe *Potoczyny* w dokumencie z 1770 r.?) aż na granicę węgierską (kopiec nr 10). Ponieważ połoniny Gropa i Wibczyna (*Wibczynka*) podlegały odrębnym zwierzchnościom gruntowym można moim zdaniem przyjąć, że ich styk na granicy węgierskiej nie uległ zmianie między 1788 a 1825 r., a to oznacza, że styk ten (kopiec nr 10) znajdował się na kulminacji 1731 m n.p.m., na niektórych mapach sygnowanej nazwą *Waskul*, która to nazwa nie została jednak potwierdzona w trakcie prac nad mapą turystyczno-nazewniczą Czarnohory [Krukar, Troll, 2013a – ryc. 2]. Można jedynie ubolewać, że autorzy józefińskiego opisu granic nie podali ówczesnej nazwy tego miejsca, jak to uczynili w przypadku kolejnego kopca granicznego (nr 11), nazwanego w tym dokumencie Gruniem Gropy [ryc. 4]³⁵. Tak więc swój *gruń* miała nie tylko sąsiednia połonina Wibczyna [por. *Wibczyna Gruń* na mapie Krukar, Troll, 2013a], ale również Gropa – musiał to być jeden z niewydatnych wierzchołków na grani łączącej kulminację 1731 ze szczytem Czarnej Hory [ryc. 5]. Dalej granica prowadziła do *Guri Czarnohori* (wg późniejszego *Opisania kopców w Połoninach* z 1803 r. do *Góry Czarnej Hory*), a więc wyraźnie zaznaczającą się na tym odcinku granią na szczyt Czarnej Hory, *gdzie na samym wierzchu stoi kopiec 12* [CDIAUL, sygn. 146.64.4985.23]. Zwracam uwagę na te zapisy – jest w nich jasno określony desygnat nazwy Czarnohora (Czorna Hora) – desygnałem tym jest góra, na której wierzchołku znajdował się kopiec graniczny nr 12. Do kwestii nazwy góry wracam w dalszej części artykułu. W partiach szczytowych Czarnej Hory znajdował się również kolejny kopiec graniczny (nr 13), jego lokalizację trudno jednak określić, z uwagi na rozbieżności pomiędzy kartograficznym obrazem partii Gropy w rejonie szczytu Czarnej Hory, pomiędzy szkicami katastralnymi z lat 1825 i 1859 r. oraz planem katastralnym z 1859 r. Wydaje się, że kopiec ten znajdował się na wierzchołku grzbietu Czarna Hora (Pop Iwan, Popiwan) – Szuryn, za tym kopcem jednak granica Gropy obniżała się zostawiając tę wierzchołkę po stronie połoniny Pohorylec. Między kopcem 12 i 13 Gropa graniczyła z żabiowską połoniną *Pohorylec*, natomiast kolejny kopiec graniczny (nr 14) znajdował się już nad potokiem Pohorylec, w miejscu styku jasienowskiej połoniny Szuryn z żabiowską połoniną *Pohorylec* i jaworowską połoniną *Stayki*. Jak już wspomniałem, miejsce styku połonin Gropa i Szuryn (pomiędzy kopcami nr 13 i 14) nie zostało odnotowane w opisie granic niwy *Połoniny*; na podstawie późniejszych planów katastralnych (1825, 1855) przyjmuję, że styk ten znajdował się na grzbiecie łączącym Czorną Horę (Pop Iwan, Popiwan) z Szurynem, w rejonie charakterystycznego skalistego wierzchołka na północ od przełęczy 1684 m n.p.m. [ryc. 1, por. skałka w zakolu zielonego szlaku turystycznego na mapie: Krukar, Troll, 2013a – ryc. 2]. Dalszego przebiegu ówczesnej granicy niwy *Połoniny* nie omawiam tu, ponieważ dotyczy on połoniny Szuryn, co jednak istotne, granica tej połoniny schodziła potokiem Pohorylec aż do ujścia tego potoku do Szybenego (kopiec nr 16), z czego wynika, że dolna granica połoniny Szuryn znajdowała się na potoku Szybeny, pomiędzy ujściem Gropieńca (kopiec nr 6) i Pohorylca (!). Interesująca nas tutaj bardziej dolna granica połoniny Gropa przebiegała, jak już wspomniałem, przez *Las Gropa* i choć jej przebieg na tym odcinku był umowny, nie ulega wątpliwości, że w granicach tak opisanej połoniny znajdowały się nie tylko bezleśne pastwiska subalpejsko-alpejskie (być może w jakiejś części porośnięte zaroślami), ale również rozciągające się poniżej lasy, choć nie były one tak rozległe, jak lasy w granicach połonin Szuryn czy Ruski Dił³⁶. Można łatwo wyjaśnić, dlaczego



RYC. 5. Grań Czarnohory na odcinku dawnej granicy węgierskiej powyżej kopca granicznego nr 10 jasienowskiej niwy *Połoniny*. Widoczna wieża obserwatorium meteorologiczno-astronomicznego znajdującego się za wierzchołkiem Czarnej Hory (Pop Iwan, Popiwan), na którym znajdował się kopiec nr 12 [fot. Mateusz Troll, 2009]

w granicach Gropy znajdowało się znacznie mniej lasów w porównaniu z Szurynem i Ruskim Dilem – pozostała część lasów położonych poniżej połoniny Gropa nie należała do dóbr Jasienów tylko do dominium rożnowskiego [ryc. 4]. Józefińskie opisanie granic jasienowskiej niwy *Połoniny* nie pozostawia wątpliwości – w ówczesnych *Połoninach* znajdowały się nie tylko bezleśne pastwiska, ale również sąsiadujące z nimi mniejsze lub większe kompleksy leśne. Nawet gdybyśmy przyjęli, że takie rozumienie połonin było obecne jedynie wśród pasterzy, to niepiśmienni posiadacze gruntów w niwie *Połoniny* sami nie sporządzili omawianego tu dokumentu, a ten ostatecznie musiał zostać zaakceptowany przez dominium. Kompleksy leśne występujące w XVIII w. w dorzeczu górnego Czarnej Czeremoszu pozostawały niedostępne dla gospodarki leśnej, a sporą ich część zewidencjonowano w katastrze józefińskim jako *lasy nieużyteczne*, a więc takie, z których również w przewidywanej przyszłości nie będzie można pozyskiwać drewna. Pod koniec XVIII w. jedynymi użytkownikami tych lasów byli więc pasterze. Nadzór dominium nad lasami połonińskimi miał zostać wprowadzony dopiero w XIX w., w czasach, kiedy Jasienów należał do Stefana Bilińskiego (patrz niżej) [CDIAUL, sygn. 146.64.5000.17]. Że nawet wówczas orientacja dominium w tym co dzieje się w tych

TABELA 1. Posiadacze (1698-1825) oraz właściciele (1859-1882) gruntów na poloninie Gropa
Objaśnienia: m – morga dolnoaustriacka (1600 sążni kwadratowych), s – sążeń wiedeński; 1 m = 0,57546 ha

Rok	Część zachodnia Gropy		Część wschodnia Gropy		Uwagi, przypisy, źródła (poza źródłami cytowanymi w tekście)
	Imię, nazwisko posiadacza/właściciela (nr domu w Jasienowie)	Powierzchnia	Imię, nazwisko posiadacza/właściciela (nr domu w Jasienowie)	Powierzchnia	
do 1698	Matwój Gryn ¹	b.d.	Matwój Gryn ¹	b.d.	¹ cała połonina w rękach jednego posiadacza (?)
od 1698	Iwan Tomyn ²	b.d.	Iwan Tomyn ²	b.d.	² cała połonina w rękach jednego posiadacza (?)
do 1770	Iwan Kowtalinczuk ³	b.d.	b.d.	b.d.	³ część w posiadaniu Iwana Kowtalinczuka określana jako połowa połoniny <i>Gropa</i>
1770	Fedor Kowtaluk vel Kowtalenczuk ⁴	b.d.	b.d.	b.d.	⁴ co najmniej połowa połoniny <i>Gropa</i>
od 1770	Myketa Pawelczukowy ⁵	b.d.	b.d.	b.d.	⁵ część zakupiona od Fedora Kowtaluka określana jako połowa połoniny <i>Gropa</i>
1788	Mikita Pawelczuk (nr 99) ⁶	110 m	Iwan Tyhleczyk (nr 137) ⁶	155 m 1500 s	⁶ pierwszy pomiar gruntów, ⁶ 1/3 parceli znajdowała się poza <i>Gropą</i> (patrz niżej)
1803	Fedor Pawelczuk	110 m	Iwan Tyhleczyk ⁷	155 m 1500 s	⁷ Iwan Tyhleczyk posiadał połoninę <i>Gropa</i> (2/3 powierzchni) i <i>Szuryn Kamieniec</i> (1/3). W późniejszych dokumentach jako Iwan Tyhlyi [CDIAUL, sygn. 146.16.1447.54], Iwan Tychlyi [CDIAUL, sygn. 146.64.4993.6]
1820	Fedor Pawelczuk (nr 70), Kost Pawelczuk (nr 90), Jakow Pawelczuk (nr 89)	36 m 1066 s 36 m 1066 s 36 m 1066 s	Juri Paliszczuk (nr 102), Iwan Szumejko (nr 169)	51 m 1567 s 51 m 1567 s	⁸ <i>Szuryn Kamieniec</i> (51 m 1567 s) posiadał Iwan Marusiak (nr 178)
1825	Jakow Pawelczuk (nr 89), Stefan Pawelczuk (nr 90), Iwan Pawelczuk (nr 70)	243 m 1478 s 36 m 1066 s	Iwan Szumejko (nr 169)	9 m 2 s	nowy pomiar gruntów (1825)
	Jakow Pawelczuk (nr 89), Kozma Pawelczuk (nr 90), Iwan Pawelczuk (nr 70)	10 m 1184 s (nieużytek)	Juriy Paliszczuk (nr 102), Iwan Szumejko (nr 169)	325 m 882 s	
1859-1865	Iwan Rokiszczuk vel Rokiszuk (nr 181), 2/3 parceli ⁸ Mekiet Czumpriczuk vel Czumpryczuk, 1/3 parceli	243 m 1217 s 10 m 1183 s (pustka)	Foka Maxymiuk (nr 169) ⁹	9 m 24 s 325 m 734 s	⁸ nowy pomiar gruntów (1855) ⁹ Iwan Rokiszczuk nabył część <i>Gropy</i> zachodniej od Jurija Pawelczuka w 1839 r. [CDIAUL, sygn. 146.64.4986.37] ⁹ <i>Gropa</i> zwana <i>Cybulnik</i> [CDIAUL, sygn. 146.64.5001.24]
1879-1882	Iwan Rokiszczuk plus 1 współwłaściciel	242 m 2817 s (polonina) 10 m 1183 s (grunt nieurodzajny) 25 m 480 s (las ekwiwalentowy)	Foka Maxymiuk (nr 169)	325 m 734 s (polonina) 9 m 24 s (pastwisko) 32 m 1200 s (las ekwiwalentowy)	część zachodnia jako <i>Gropa</i> , część wschodnia jako <i>Czorna Hora</i> (<i>Cebulnyk</i>)

37. W aktach regulacji serwitutów leśnych znajduje się również analogiczny dokument (ściślej jego kopia uwierzytelniona) wystawiony tego samego dnia dla Iwana Maruszcza (Iwanuski Marusiaka), który otrzymał prawo *wiecznego posiadania* połoniny Szuryn.

lasach była ograniczona, świadczy przykład gruntu leśnego pod skrajnie zachodnią częścią Gropy, który jeszcze w 1825 r. został omyłkowo zewidencjonowany jako część lasu kameralnego *Wibczyna* [ryc. 4]. Z pomyłki zdano sobie sprawę dopiero w drugiej połowie XIX w. w trakcie regulacji serwitutów leśnych, kiedy ówczesni właściciele Gropy protestowali przeciwko ograniczaniu ich praw do użytkowania lasów sąsiadujących z bezleśnymi pastwiskami Gropy [CDIAUL, sygn. 146.64.5001.71-72]. Nie jest to jedyny znany mi przypadek niewłaściwego zewidencjonowania jakiegoś kompleksu leśnego w okolicach Czarnej Hory w tamtych czasach. Dwie przeciwstawne wizje połonin – jako pastwisk jedynie częściowo bezleśnych oraz jako pastwisk wyłącznie bezleśnych – zderzyły się w wyniku uwłaszczenia chłopów i będącej tego następstwem regulacji serwitutów leśnych, a więc dopiero w drugiej połowie XIX w. Odwołując się wówczas do tego dawnego pojmowania połonin Foka Maksymiuk wraz z pozostałymi właścicielami pastwisk na Gropie i Szurynie musiał się już posłużyć określeniem *prawdziwa połonina*, o czym piszę w kolejnym rozdziale.

Brak rozróżnienia w operacie józefińskim Jasienowa pomiędzy gruntami należącymi do połoniny Gropa oraz Szuryn uniemożliwił mi przypisanie poszczególnych posiadaczy gruntowych z 1788 r. do tych połonin [Troll, 2012, s. 58]. Wyrażone wówczas przypuszczenie, że posiadaczem zachodniej części Gropy był Mikita Pawełczuk potwierdza omówiony wyżej dokument z 1770 r., w którym figuruje Mykieta Pawełczukowy. Z inwentarza Jasienowa (1803) wynika natomiast, że między 1788 a 1803 r. część zachodnia Gropy przeszła z rąk Mikity Pawełczuka w ręce Fedora Pawełczuka [CDIAUL, sygn. 146.64.4985.24]. Dzięki temu inwentarzowi możliwa jest również identyfikacja posiadacza wschodniej części Gropy – był nim Iwan Tyhleyczuk [CDIAUL, sygn. 146.64.4985.24]. Należy z tego wnioskować, że spośród posiadaczy gruntów w kompleksie Szuryn-Gropa figurujących w józefińskim operacie Jasienowa to właśnie Iwan Tyhleyczuk posiadał część wschodnią Gropy [CDIAUL, sygn. 19.6.243.63-64]. Te nowe dokumenty umożliwiają moim zdaniem wyjaśnienie przyczyny łącznego zewidencjonowania gruntów obydwóch połonin w metryce józefińskiej Jasienowa. Z analizy powierzchni gruntów tych połonin w 1788, 1820 oraz 1825 r. wynika bowiem, że największe pastwisko tego kompleksu połonin, znajdujące się w 1788 r. w posiadaniu Iwana Tyhleyczuka położone było w $\frac{2}{3}$ powierzchni na Gropie oraz w $\frac{1}{3}$ powierzchni na Szurynie [por. tab. 1]. Potwierdza to dokument wystawiony Iwanowi Tyhleyczukowi przez hr. Andrzeja Dzieduszyckiego 25 maja 1806 r., z którego wynika, że ów poddany posiadał *połoninę Grapą zwaną y Szuryn Kamieniec mianowaną* [CDIAUL, sygn. 146.64.4985.30] – a więc istotnie zachodnią część Szuryna, sąsiadującą z wschodnią Gropą [por. Kamieniec na mapie: Krukar, Troll, 2013 – ryc. 2]. W dokumencie tym dziedzic Jasienowa nadaje Iwanowi Tyhleyczukowi *wiecznego posiadania prawo* uzasadniając to dobrowolnym zobowiązaniem się owego poddanego do uiszczania dworowi opłaty za *połoninę Grapą zwaną y Szuryn Kamieniec mianowaną* w podwójnej wysokości [CDIAUL, sygn. 146.64.4985.30]³⁷. Ów sumiennie płacący podatki poddany jasienowski był moim zdaniem pradiadem Foki Maksymiuka Szumejowego (patrz dalej).

Gospodarstwa połonińskie obydwóch posiadaczy pastwisk na połoninie Gropa, a więc *staje* – używając ówczesnego określenia, należące do Pawełczuka i Tyhleyczuka można moim zdaniem zidentyfikować na pierwszym wojskowym zdjęciu topograficznym Galicji [ryc. 6 – *Die Josephinische...*, 1779-1783]. Są na nim udokumentowane tylko dwa szałas pasterskie zlokalizowane na Gropie, z czego jeden położony w części zachodniej, zaś drugi w części wschodniej; sąsiednie dwa szalasy zlokalizowane w tej okolicy na mapie

RYC. 6. Okolice dawnej Czarnej Hory (Pop Iwan) na pierwszym wojskowym zdjęciu topograficznym Galicji. Na mapie tej udokumentowano staję Pawełczukową w zachodniej części Gropy oraz staję Tyhleyczukową w części wschodniej (wyróżnione białymi kółkami)

[ÖStA/KA, sygn. B IX a 390, Sektion Nr. 279]



38. Kataster tymczasowy albo *provisorialny* był wynikiem rewizji katastru józefińskiego; jego operat określany był w XIX w. metryką gruntową 1820 [Sochaniewicz, 1912, s. 52], pod taką też nazwą pojawia się najczęściej w aktach regulacji serwitutów leśnych.

józefińskiej należały do sąsiednich połonin – Wibczyny (na zachodzie) oraz Szuryna (na wschodzie). W przypadku staji znajdującej się w zachodniej części Gropy nie ma wątpliwości, że należała ona do Mikity Pawełczuka (później zaś do Fedora Pawełczuka), skoro był on w posiadaniu tej połowy Gropy od 1770 r. co najmniej do 1788 r. [tab. 1]. Dane na temat posiadacza staji znajdującej się we wschodniej części Gropy pochodzą z 1788 r., a więc są o kilka lat późniejsze niż mapa józefińska, opracowana w latach 1779-1783, w tym więc przypadku należałoby raczej mówić o staji, która do Tyhleyczuka należała niewątpliwie kilka lat później, a być może już w trakcie opracowywania mapy józefińskiej.

W przekroju czasowym 1820 r. udokumentowanym w operacie katastru tymczasowego, tj. metryce franciszkańskiej³⁸, wieś Jasienów należała do Stefana Bilińskiego [CDIAUL, sygn. 146.64.5003.86]. Posiadaczami dawnego pastwiska Iwana Tyhleyczuka *Gropa-Kamieniec* byli w 1820 r. Juri Paliszczuk, Iwan Szumejko oraz Iwan Marusiak [CDIAUL, sygn. 146.64.4993.6]. Posiadacze ci użytkowali osobne części – Juri Paliszczuk oraz Iwan Szumejko na Gropie, natomiast Iwan Marusiak na Szurynie, gdzie swoje pastwiska mieli też inni przedstawiciele rodu Marusiaków (Troll, 2012, s. 58-59). Każdy z tych współposiadaczy otrzymał swój udział ($\frac{1}{3}$) w wyniku ożenku z jedną z córek Iwana Tychlyja [CDIAUL, sygn. 146.64.4993.6]. Na podstawie porównania inwentarzy Jasienowa z 1803 i 1811 r. [CDIAUL, sygn. 146.16.1447.54, 146.64.4985.26] owego Iwana Tychlyja – pradziada Foki Maksymyuka Szumejowego – utożsamiam z wyżej wymienianym Iwanem Tyhleyczukiem vel Tyhleyczukiem. W ten oto sposób na Gropie pojawił się dziad Foki Maksymyuka – Iwan Szumejko. W tym samym czasie w zachodniej części Gropy równe udziały miało już trzech Pawełczuków: Fedor, Kość i Jakow [tab. 1].

39. Wpis do Tabuli Krajowej miał miejsce dopiero w 1840 r. [CDIAUL, sygn. 146.64.5003.86].

40. Przebieg granic tej parceli przedstawiony na szkicu niwy Czarnohora różni się nieznacznie od przebiegu granic na planie katastralnym (sekcje 37, 41).

Kilka lat później na terenie gminy katastralnej Żabie przeprowadzono pomiary, których wynikiem był pierwszy plan katastralny tej gminy (1825). Jako właściciel Jasienowa w operacie katastralnym z lat 1825–1826 figuruje jeszcze Stefan Biliński [np. CDIAUL, sygn. 186.I.2946.13], jednak na mocy kontraktu z dnia 20 listopada 1824 r. wieś Jesionów Górny nabyli Stefan i Józef Strasserowie [CDIAUL, sygn. 146.64.5003.86]³⁹. W posiadaniu Strasserów wieś ta pozostawała do końca omawianego w tej pracy okresu. Jasienowskie połoniny Gropa i Szuryn, wraz z żabiowską połoniną Pohorylec znalazły się w niwie katastralnej Czarna Góra [CDIAUL, sygn. 146.64.4985.41–43]. Sekcji tego pierwszego planu katastralnego przedstawiających grunty niwy Czarna Góra (nr 37–38, 41–42, 45–46) nie udało mi się odnaleźć w CDIAUL, podobnie jak protokołu parcelowego całego operatu. Brak tych części operatu Żabia rekompensują dokumenty odnalezione w aktach regulacji serwitutów leśnych Jasienowa – wyciąg z protokołu parcelowego dla niwy Czarna Góra oraz mapa przeglądowa przedstawiająca grunty połoniny Szuryn z jej otoczeniem, na podkładzie katastralnym z 1825 r. Choć mapa ta w przypadku Gropy została nadmierne moim zdaniem uproszczona, jest ona niezwykle cennym źródłem kartograficznym wobec wspomnianego braku sekcji planu katastralnego. Na reprodukcji fragmentu tej mapy widoczna jest m.in. nazwa Czarna góra [ryc. 7] – nie sygnuje ona jednak niwy katastralnej, lecz partie szczytowe góry, jest to więc kolejne źródło dokumentujące tę właśnie nazwę interesującej nas tu góry. Na podstawie wyciągu z protokołu parcelowego (1825), zawierającego bardziej szczegółowe informacje w porównaniu ze spisem alfabetycznym operatu Żabia (1826), którym dysponowałem wcześniej, można rozszerzyć listę posiadaczy gruntowych w zachodniej części Gropy, należącej nadal do Pawełczuków (tab. 1) [CDIAUL, sygn. 146.64.4985.40–41]. Znajdujący się tam grunt pastwiskowy miał trzech współposiadaczy (Jakow, Stefan oraz Iwan Pawełczuk), natomiast zewidencjonowany w tej części Gropy nieużytek – również trzech (Jakow, Koźma oraz Iwan Pawełczuk). Część wschodnia Gropy znajdowała się w 1825 r. nadal w posiadaniu Jurija Paliszczuka oraz Iwana Szumejki, który posiadał ponadto dziewięciomorgową parcelę po wschodniej stronie kulminacji Czarnej Hory, której nie uwidocznilo na mapie przeglądowej [ryc. 7], została natomiast przedstawiona na szkicu z 1859 r. [ryc. 4]⁴⁰.

Dzięki odnalezionemu wyciągowi z operatu katastralnego z 1825 r., zawierającemu dane na temat powierzchni gruntów zewidencjonowanych wówczas na połoninie Gropa, możliwe jest porównanie wielkości pastwisk wg pomiaru józefińskiego oraz pierwszego pomiaru w ramach zakładania stałego katastru [tab. 1]. Widoczny przyrost powierzchni gruntów w latach 1788–1825 nie może być interpretowany wyłącznie jako skutek powiększenia się bezleśnych pastwisk na Gropie. W katastrze józefińskim nie ewidencjonowano gruntów nieużytecznych (nieopodatkowanych), a takowe niewątpliwie występowały na Gropie, natomiast w stałym katastrze gruntowym ewidencjonowano wszystkie grunty, także nieużytki [por. tab. 1]. Osobnym zagadnieniem, które utrudnia interpretację zmian w powierzchni gruntów w latach 1788–1825 jest dokładność józefińskich pomiarów gruntów. Teren, w którym przeprowadzano pomiary nie należał do łatwo dostępnych, stąd niska dokładność pomiaru granic niwy Połoniny (patrz wyżej), podobnie więc mogło być z pomiarem gruntów, w tym jednak przypadku trudniej jest tę dokładność ocenić, ze względu na brak danych referencyjnych. Operat stałego katastru z lat 1825–1826, będący wynikiem bardziej dokładnych pomiarów gruntów, w porównaniu z operatem józefińskim, nie zastąpił jednak operatu katastru tymczasowego, czyli metryki franciszkańskiej. Wbrew określeniu tymczasowy (*provisorialny*),

41. Pisownia nazwisk wg protokołu parcelowego. W spisie alfabetycznym tego operatu zapisano: Iwan Rokiszczuk, Mekieta Czumpryczuk oraz Foka Maxymiuk [CDIAUL, sygn. 186.1.2944.244, 58, 198]. Właścicielem dóbr Jasienów figurującym w tym operacie była Lubina Strasser [CDIAUL, sygn. 186.1.2945.454-457].

kataster z 1820 r., a więc kataster oparty zasadniczo na józefińskim pomiarze gruntów, nadal stanowił podstawę naliczania podatku gruntowego [Bochenek, 1883, s. 44], jak również określał stan posiadania gruntów będący podstawą późniejszego uwłaszczenia.

Połonina Gropa w czasach uwłaszczenia i regulacji serwitutów leśnych (1848–1871)

W wyniku przeprowadzanego od 1848 r. uwłaszczenia chłopów w Galicji, dotychczasowi posiadacze gruntów znajdujących się na połoninie Gropa uzyskali prawo ich własności, wg stanu posiadania udokumentowanego w metryce franciszkańskiej (tzw. rok normalny 1820) [Czemeryński, 1861-65, s. 20; por. Ślusarek, 2002, s. 28]. Jako że mniej więcej w tym samym czasie przeprowadzono reambulację planu katastralnego Żabiego (1855), a następnie opracowano nowy operat opisowy (1859), znani są ci pierwsi huculscy właściciele pastwisk na Gropie. Zachodnia część Gropy stała się własnością Iwana Rokiszuka ($\frac{2}{3}$) oraz Mekiety Czumpriczuka ($\frac{1}{3}$), natomiast właścicielem części wschodniej był znany nam już Foka Maxymiuk [CDIAUL, sygn. 186.1.2945.455-457]⁴¹. Na podstawie zeznań tych włościan, składanych w latach 50. i 60. XIX w. w związku z regulacją serwitutów leśnych, dysponujemy informacjami na temat gospodarki pasterskiej na Gropie w połowie XIX w. (podkreślenia moje): [...] na Gropie ma każdy z tych 3ch posiadaczy odosobnioną swoją staję [CDIAUL, sygn. 146.64.4997.14]. [...] każdy z tych

RYC. 7. Fragment szkicu katastralnego z 1825 r., na którym nazwa Czarna góra sygnuje partię szczytowe góry [CDIAUL, sygn. 146.64.4991.56]

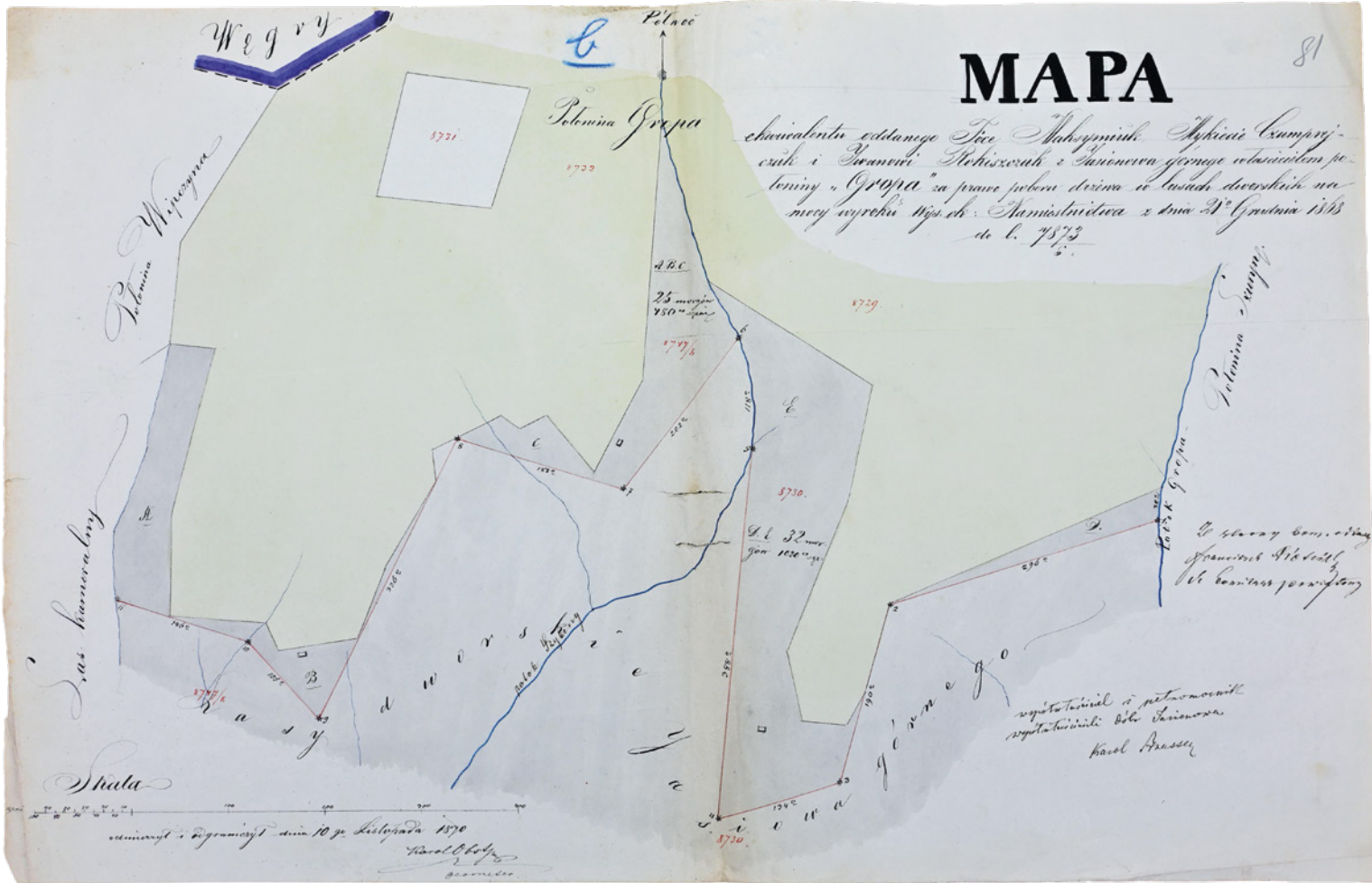


42. W operatach katastralnych z 1825-1826 oraz 1859-1865 r. jako Kamera w Kutach.

posiadaczy połonin bydło swoje iak też bydło postronnych ludzi, które corocznie na paszę połoninską przyjmuią nie tylko na pastwisku tak zwanej połoninie na szczycie góry będącym ale też i w graniczących do tych połonin lasach nie tylko bydło swe ale też i obce na paszę przyięte pasat [...]. Właściciele połoniny Gropy pasali bydło swe w przyległym lesie [CDIAUL, sygn. 146.64.4997.14-15]. Na części należącej do Foki Maksymiuksa pasło się ok. 500 owiec i 17 sztuk bydła rogatego, na część Iwana Rokiszczuka 40 sztuk bydła rogatego, natomiast na części Mykiety Czumprejczuka – 300 owiec i 20 sztuk bydła rogatego [CDIAUL, sygn. 146.64.4997.15]. Zwyczaj istnieje że bydło paszące się pod nadzorem Watahy (to jest najstarszego pastucha) do koszar bywa na noc zapędzane, które przy każdej staję w połoninie będącej stosunkowo do liczby bydła istnieją. [CDIAUL, sygn. 146.64.4997.15]. Z lasów ograniczających te połoniny które się od czystej połoniny aż do podnóża tych gór ciągną pobierali właściciele tych połonin drzewo potrzebne na opał do staj do utrzymywania ogniów nocnych przy bydle nocującym w koszarach przy stajach na budowie staj iak też na koszary. [...] Jako drzewo opałowe pobierano susz i leżaki niemniej uschłe drzewo na pniu stojące, które do uschnięcia tym sposobem się przysposabiało, że drzewo surowe z kory się obnażało a gdy takowe poroku uschło w następującym roku się wyrąbywało. Na budowie staj iak też potrzebnej ilości koszar pobierano drzewo surowe z pnia cięte a to cały materiał potrzebny na budowę i pokrycie staj iak też na koszary. Pobór drzewa tak opałowego iak też budulcowego był zupełnie dowolny [CDIAUL, sygn. 146.64.4997.16].

W przypadku połonin wschodniokarpackich (podobnie jak w przypadku hal zachodniokarpackich), grunty znajdujące się w posiadaniu włościan w 1820 r., tj. zewidencjonowane w metryce franciszkańskiej jako grunty rustykalne, były zasadniczo pastwiskami bezleśnymi, natomiast kompleksy leśne sąsiadujące z tymi pastwiskami były zewidencjonowane najczęściej jako własność dominialna. W okresie przeduwłaszczeniowym dla pasterzy posiadających grunty na połoninach (w *połoninach*) było to rozwiązanie o tyle korzystne, iż w praktyce pozostawali oni jedynymi użytkownikami lasów połoninских, ze względu na ich ówczesną niedostępność dla gospodarki leśnej i ograniczoną kontrolę ze strony dominium. Posiadając formalnie jedynie bezleśne pastwiska pasterze nie płacili podatku od gruntów leśnych, ten naliczany był bowiem na podstawie stanu posiadania udokumentowanego w metryce franciszkańskiej [Czemeryński, 1861-65, s. o]. W następstwie uwłaszczenia pilnym wyzwaniem dla właścicieli lasów stała się likwidacja serwitutów leśnych, którą realizowano w Galicji na mocy patentu cesarskiego z 1853 r. [Kargol, 2014, s. 231-232]. Przypadek Gropy i pozostałych jasienowskich połonin jest tu wyjątkowo interesujący, ponieważ właściciele pastwisk na tych połoninach utrzymywali, iż użytkowali oni lasy nie z tytułu uprawnień serwitutowych tylko z tytułu ich własności (posiadania), a więc byłyby to lasy *niesłużebne* i jako takie nie powinny być objęte regulacją [CDIAUL, sygn. 146.64.5007.35]. Wieloletnie spory o lasy znajdujące się w sąsiedztwie połonin, są obok przedstawionych wyżej zapisów źródłowych, wyrazem silnych związków gospodarczych między bezleśnymi i zalesionymi częściami dawnych połonin.

W przypadku połoniny Gropa przedmiotem sporu stał się *Las Gropa*, który jak się wówczas okazało, był tylko częściowo zewidencjonowany jako należący do dóbr Jasienów (jego część znajdująca się między potokami Gropieniec i Szybeny), częściowo zaś jako las kameralny *Wibczyna* (na zachód od potoku Szybeny) [patrz ryc. 4]. Kamera w Kosowie⁴² uznała cały *Las Gropa* za własność dworu w Jasienowie [CDIAUL, sygn. 146.64.5001.72]. Strasserowie roszczenia właścicieli Gropy względem owego lasu uznali w bardzo ograniczonym zakresie, przyznając im jedynie niewielkie połacie *Lasu Gropa* w bezpośrednim



43. Autentyczny Foka przestrzegający w 1868 r. przed skutkami wyrębu lasu, to jak epilog do napisanej niemal 100 lat później *Zwady* [Vincenz, 1970]. *Zwady*, w której pod rokiem 1864 Foka mówi do ojca Maksyma Szumiejowego: *Butyn chcę urządzić na Rabyńcu, pozwalcie?* [Vincenz, 2003, s. 47].

44. Opieram się tutaj na wyciągu tabularnym stanu czynnego dóbr Jasienów, sporządzonym 3 września 1871 r. we Lwowie, znajdującym się w aktach regulacji serwitutów leśnych [CDIAUL, sygn. 164.46.5003.86-88]. Połowa dóbr Jasienów należała wówczas do Antoniny Strasser, natomiast w drugiej połowie udziały przedstawiały się następująco: Felicja ze Strasserów Talkowska ($\frac{1}{5}$), Kornel Strasser ($\frac{1}{5}$), Matylda ze Strasserów Gregorowiczowa ($\frac{1}{5}$) oraz masa spadkowa po Lubinie z Rozłuckich Strasserowej ($\frac{2}{5}$).

Nawet pisma i dokumenta stare załonczone dostatecznie udowadniają, że od czasów niepa-miętnych nasi przodkowie te połoniny w całym ograniczeniu od szczytu gór aż do potoków z lasami używali [CDIAUL, sygn. 146.64.5002.5-6].

Jako pierwszy na rekursie, którego obszerny fragment przytoczyłem *in extenso*, swój krzyżyk postawił Foka Maksymiuk⁴³, a następnie pozostali właściciele Gropy: Iwan Rokiszczuk i Mekieta Czumprejczuk oraz właściciele połoniny Szuryn. Owe pisma i dokumenta stare, które załączyli do tego odwołania posiadacze Gropy i Szuryna to m.in. wyżej omówione dokumenty z lat 1698, 1788 i 1803, w szczególności opisanie granic, z którego jasno wynika, iż dolna granica kompleksu połonin Gropa-Szuryn znajdowała się na potoku Szybeny. Józefińskiego opisanie granic jasienowskich połonin nie byli w stanie podważyć właściciele dóbr Jasienów – Strasserowie [CDIAUL, sygn. 146.64.5000.66, 146.64.5003.50], dlatego odrzucając roszczenia włościan powoływali się oni na dane z ewidencji gruntów, z których istotnie wynika, iż wykazane w księdze pomiaru wielkości powierzchni pastwisk [tab. 1] nie uwzględniają rozległych połąci lasów. Jednocześnie jednak w protokole z obrad Komisji Krajowej do spraw serwitutowych z 1867 r. stwierdza się wyraźnie (podkreślenia moje): *Połoniny Gropa i Szuryn leżąc w wysokich górach Karpackich, w obrębie gminy podatkowej Żabie, tworzą jeden kompleks lasów i pastwisk [...] Przedmiotem sporu i pertraktacji są jednakże tylko lasy wchodzące w skład połoniny i otaczające te pastwiska* [CDIAUL, sygn. 146.64.5000.64].

Pomimo odwoływania się od decyzji w sprawie wielkości ekwiwalentu, właścicielom pastwisk na Gropie, Foce Maksymiukowi, Mykiecie Czumprejczukowi i Iwanowi Rokiszczukowi nie udało się powiększyć swojego stanu posiadania o grunty leśne, które traktowali jako odwieczną własność jasienowskich rodów pasterskich. Przyznane prawomocnym orzeczeniem Wysokiego Namiestnicwa we Lwowie z 21 grudnia 1868 r. lasy ekwiwalentowe, zostały odgraniczone od pozostałych lasów dworskich 10 listopada 1870 r. w obecności Karola Strassera, co jednak symptomatyczne, ci którym las ten przyznano, byli obecni jedynie na początku czynności przeprowadzanych w terenie [CDIAUL, sygn. 146.64.5002.88]. Wydaje się, że przyczyną tej nieobecności było rozczarowanie uwidoczniomym w terenie przebiegiem granicy lasu ekwiwalentowego. Usytuowanie i powierzchnie gruntów składających się na ekwiwalent udokumentowano na *Mapie ekwiwalentu*, ta jednak nie została podpisana przez właścicieli tych gruntów [ryc. 8]. Mapa przedstawia również ówczesne usytuowanie staji na zachodniej i wschodniej Gropie – obydwie z nich znajdowały się nie na bezleśnych pastwiskach tylko poniżej górnej granicy lasu – na gruntach owego ekwiwalentu, co jest kolejnym wyrazem ścisłego związku bezleśnych i zalesionych części połoniny Gropa. Przyznanie lasów ekwiwalentowych właścicielom połoniny Gropa (oraz Szuryn) zostało potwierdzone wpisem do Tabuli Krajowej w dniu 12 czerwca 1871 r., wyłączającym owe grunty z dóbr Jasienów Górny, podzielonych wówczas pomiędzy członków rodziny Strasserów⁴⁴. Wpis do Tabuli Krajowej nie zakończył bynajmniej sporu o *Las Gropa* – w kolejnym odwołaniu od decyzji Wysokiego Namiestnictwa we Lwowie, skierowanym do c.k. Ministerstwa Spraw Wewnętrznych 31 lipca 1871 r. właściciele Gropy i Szuryna skarżą się m. in. na nietrwałość przeprowadzonego wcześniej rozgraniczenia, przede wszystkim jednak na wielkość ekwiwalentu oraz usytuowanie jego gruntów, skutkujące brakiem dostępu do wodopojów zwierzęcych: *Do licha nam takich połonin, gdzie bydła napoić już nie można* [CDIAUL, sygn. 146.64.5003.117-118]. Decyzji w sprawie ekwiwalentu nie zmieniono, co potwierdzają późniejsze (1879-1882) arkusze posiadłości gruntowych Foki

45. Las ekwiwalentowy Iwana Rokiszczuka figuruje pod nazwą *Raduľ*, co jest śladem jego błędnego zewidencjonowania jako części lasu *Wibczyzna*. Z kolei las *Foki Maksymiuka* nazwano *Czorna hora* a będące jego własnością bezleśne pastwiska na *Gropie* – *Czorna Hora (Cebulnyk)*. Nazwa *Cebulnik* została poświadczona w trakcie prac nad mapą turystyczno-nazewniczą *Czarnohory*, jednak pochodzący z *Babina* współcześni użytkownicy połoniny *Gropa* jej desygnat lokalizują w obrębie dawnej połoniny *Wibczyzna*, na zachód od katastralnej granicy dawnej *Gropy* [patrz *Połonina Cebulnik* na mapie Krukar, Troll, 2013a – ryc. 2].

46. Granica tej parceli gruntowej (nr 8702/2), ofiarowanej LOPP przez ks. Sebastiana Lubomirskiego w 1938 r., została uwidoczniiona na sekcji planu katastralnego *Żabiego* z 1855 r. Szkice sytuacyjne owej działki odnalazł w Archiwum Narodowym w Krakowie Leszek Rymarowicz [Rymarowicz, 2017, s. 89-90].

Maksymiuka i Iwana Rokiszczuka [CDIAUL, sygn. 186.I.2943.380, 574]⁴⁵. Spory o lasy mieszkańcy *Jasienowa* toczyli jednak również w kolejnych dekadach, a cały przebieg owego sporu zasługuje na osobne opracowanie.

* **

Późniejsze zmiany własności gruntów, jakie miały miejsce na połoninie *Gropa* do 1939 r., zostały przeze mnie przedstawione w pracy z 2012 r. [Troll, 2012, s. 63-67], przede wszystkim w oparciu o dokumenty i informacje zgromadzone przez Piotra Kontnego. Podana wówczas przeze mnie informacja jakoby Obserwatorium Meteorologiczno-Astronomiczne im. Marszałka Józefa Piłsudskiego stało na parceli gruntowej należącej wcześniej do *Foki Maksymiuka* [Troll, 2012, s. 64] została później skorygowana przez Leszka Rymarowicza w jego cennym opracowaniu na temat początków obserwatorium [Rymarowicz, 2017, s. 79]. Dzięki tej pracy wiemy, że większa część budynku obserwatorium znajduje się na gruncie wydzielonym z dawnej połoniny *Pohorylec Wełyki*⁴⁶, mniejsza natomiast na gruncie dawnej *Gropy Foczynej* [ryc. 5]. Przy okazji realizacji owej inwestycji rozgorzała dyskusja na temat nazwy góry, po tym jak ogłoszono, iż obserwatorium zostanie wzniesione *na szczycie Rozśpiewanym (Popiwanie)* [np. *Wyniki konkursu...*, 1936, s. 3]. Reakcja Piotra Kontnego na te doniesienia była błyskawiczna, a znamy ją z przyczynku do nomenklatury gór zatytułowanego *A więc... Czarna Góra?* [Kontny, 1936]. Można się domyślać, że tekst ten był przygotowywany w pośpiechu, pobrzmiewają w nim nuty patriotyczne, da się wyczuć emocje autora, przede wszystkim jednak przebija z niego przekonanie, iż szczyt na którym stać miało obserwatorium, nazywany był przez *Hucułów* *Czorną Horą* (*Czarną Górą*). Jakkolwiek na podstawie przeprowadzonej kartograficznej rekonstrukcji zmian własności połonin w pokuckiej części *Czarnohory* potrafię obecnie wskazać dwa bardzo istotne błędy w interpretacji źródeł poczynionej przez Piotra Kontnego, podzielam jego przekonanie w kwestii dawnej nazwy góry, na której pasły się w XIX w. m.in. *Szumejowe boteje*. Podzielałem je już wcześniej [Troll, 2012; Troll, 2013], a przedstawione tu nowe dokumenty dla połoniny *Gropa* utwierdzają mnie jedynie w tym przekonaniu, a więc... *Czorna Hora* – trawestując Kontnego.

A więc Czorna Hora

W przedstawionych w tej pracy zapisach źródłowych góra, na której stokach znajduje się połonina *Gropa*, nazywana jest wyłącznie *Czorną Horą*, względnie *Czarnohorą*, przy czym polskojęzyczni pisarze zapisywali te nazwy różnie: *Czarnohora*, *Gura Czarnohora*, *Góra Czarna Hora*, *Czarna Góra*. Ta sama nazwa sygnuje interesującą nas tu górę również na ważnych XIX-wiecznych mapach, tj. drugim wojskowym zdjęciu topograficznym *Galicji* – *Czerna góra* [*Die Franziszeische...*, 1863-1864] i analogicznym zdjęciu *Węgier* – *Czerna hora* [*Die Franziszeische...*, 1860-1861]. Ponieważ na pierwszych zdjęciach topograficznych *Galicji* i *Węgier* góra ta nosi nazwę *Pop Iwan* [*Die Josephinische...*, 1779-1783, 1782-1785], można postawić pytanie, co takiego się wydarzyło, że kartografowie opracowujący obydwie nowe zdjęcia wojskowe *Galicji* i *Węgier* zdecydowali się na zmianę nazwy jednego z najważniejszych szczytów na granicy austriacko-węgier-

47. Jest to oczywiście edycja planu katastralnego Bogdana późniejsza niż drugie zdjęcie topograficzne Węgier dla tej okolicy, można jednak zakładać, że i na wcześniejszej figurować musiała taka właśnie nazwa góry, skoro widnieje ona na drugim zdjęciu węgierskim.

48. Rejon interesującej nas tutaj góry został na tej mapie przedstawiony dość wiernie (np. jez. Szybene, potok Pohorylec).

49. Dawną nazwę tej góry przywoływali znacznie wcześniej m.in. F. Herbach: *Pop – Iwan także Czarnogorski Wirth zwany* (Herbach, 1866, s. 126) oraz H. Hoffbauer: *Czarnohora czyli Pip Iwan* (2026 m.) [Hoffbauer, 1897, s. 70].

skiej? Drugie wojskowe zdjęcie topograficzne powstało w wyniku generalizacji planów stałego katastru gruntowego [Konias, 2000, s. 75], a na planach tych brak nazwy Pop Iwan (Popiwan). Na węgierskim planie katastralnym gminy Bogdan (1863)⁴⁷ sygnuje nazwa *Czorna gora*, *Чорна гора* [Bogdány, 1863], natomiast na planie katastralnym Żabiego z 1855 r. szczyt nie został w ogóle nazwany, natomiast niwy katastralne, których nazwy zostały utworzone od nazwy Czorna Hora, obejmują grunty znajdujące się na tej właśnie górze: *Czorna Hora* (lub *Czarnahora* – w zależności od sekcji planu) oraz u podnóży tej góry: *Dzembronia pid czarno Horo* [CDIAUL, sygn. 186.7.17.41, 44]. Jest również mapa wcześniejsza, na której nazwa *Czerna Góra* nie sygnuje pasma górskiego, tylko ściślej określone miejsce na grzbiecie wododziałowym – mapa Królestwa Galicji i Lodomerii z 1824 r. [Koenigreich..., 1824]. Nazwę tę umieszczono w obniżeniu wododziałowego grzbiet Karpat, między pasmem Czarnohory i Gór Czywczyńskich, a więc w sąsiedztwie interesującego nas tutaj dwutysięcznika⁴⁸. Przywołałem tu jedynie najważniejsze mapy z XIX w. – te, które dokumentują tę istotną zmianę w kartograficznym obrazie pasma Czarnohory, jakim było zastąpienie nazwy Pop Iwan nazwą Czorna Hora. Wymienianie map późniejszych od drugiego zdjęcia nie wydaje mi się tu wskazane, m.in. dlatego, iż nomenklatura tych map opierała się m.in. na nomenklaturze drugiego zdjęcia topograficznego, względnie wprost na planach katastralnych – przykładem mogą tu być mapy administracyjne Królestwa Galicji i Lodomerii Carla Kummerera von Kummersberga (1855, 1880). Bardziej istotne od tych późniejszych źródeł kartograficznych są tu moim zdaniem inne poświadczenia nazwy Czorna Hora, pochodzące bezpośrednio z terenu a poczynione w szczególnym czasie, tj. w połowie lat 30. XX w., a więc u progu wielkich przemian, o których piszę nieco dalej. Takim świadectwem, potwierdzającym, że Czorna Hora jako nazwa szczytu była nazwą żywą jeszcze w okresie międzywojennym, jest wspomniana już publikacja Piotra Kontnego. Autor ten pisał w 1936 r.: *Żaden Hucuł „pierwotny” zapytany o nazwy szczytów w Czarnohorze nie powie nigdy „Pop Iwan”, tylko „Czorna hora”. Oczywiście powie tak tylko [o] pewnej, dokładnie wyodrębnionej, pojedynczej górze, nie zaś o paśmie górskim. Huculi rozróżniają przy tem doskonale między połoniną na stoku Czarnej góry (nazywa się Pohorilec wielki), a szczytem (homuł). Nazwy „Czarnohora” w odniesieniu do łańcucha górskiego, określanego tak przez turystów i geografów, Huculi zupełnie nie znają i oczywiście nie używają* [Kontny, 1936, s. 20]. Wymienienie przez Kontnego połoniny Pohorilec nie zaś np. Gropy, sugeruje, że miał on na myśli przede wszystkim Huculów z Żabiego, jednak w rękopisie jego późniejszej pracy, o której wspominałem na wstępie, czytamy: *Nazwą tą [Czarna Hora – przyp. MT] posługuje się obecnie nie tylko ludność po stronie północnej pasma Karpat Wsch. (tj. po stronie polskiej). Nazwy tej używa stale również ludność zamieszkująca stoki południowe pasma Czarnohory (stwierdzono na podstawie badań autora w Bogdanie i Rachowie w r. 1936) oraz dalej jeszcze ku wschodowi po stronie rumuńskiej na południowych stokach Gór Czywczyńskich (na podstawie badań autora w Siedmiogrodzie północnym w 1935 r.)* [CDIAUL, sygn. 869.1.83.33]. Nieco wcześniej w podobnym duchu pisał Henryk Gąsiorowski: *[...] nazwą Czarnohora określali Huculi żabiowscy tylko p.w. 2024, dla którego w turystyce utarła się błędnie, choć bezpowrotnie, nazwa Pop Iwan* [Gąsiorowski, 1935, s. 178]⁴⁹. Zwracam uwagę na daty publikacji – Henryk Gąsiorowski nie czerpał tu z Kontnego, że Kontny nie opierał się na Gąsiorowskim nie ulega wątpliwości. Przywołując te świadectwa nie przyjmuję ich bezkrytycznie: nawet jeśli indagowani przez tych znawców Karpat Wschodnich Huculi nie stanowili jakiejś reprezentatywnej grupy, to sam fakt, iż nazwa

50. Schronisko Pod Popem Iwanem im. 36 Pułku Piechoty Legii Akademickiej Sekcji Narciarskiej AZS Warszawa wybudowane w 1935 r. [Gawkowski, 2019, s. 30] oraz Obserwatorium Meteorologiczno-Astronomiczne im. Marszałka Józefa Piłsudskiego na Popie Iwanie (2022 m) otwarte w 1938 r. [Kreiner, Rymarowicz, 1992, s. 81].

51. O zesłaniu jednego z późniejszych właścicieli Gropy (Gripki) Nykoły Szekeria z Zielonego pisałem w pracy z 2012 r. [Troll, 2012, s. 66], innym wymownym przykładem jest deportacja przedwojennych właścicieli połoniny Munczel (Czufrowej) – Wasyliny i Wasyla Toniuków (Czufriuków) z Dzembroni; Toniukowie wrócili z zesłania, dożywając 76 lat (inf. od Mariji Iliuk Fedosiukowej). Pochodzący z Riczki Toniukowie byli posiadaczami połoniny Dzembronia co najmniej od czasów józefińskich.

52. Na problem ten jako skutek rozbiorów Rzeczypospolitej, zwracał uwagę J. Gołaski [2005, s. 74-75].

53. Rzeczowe omówienie różnych poglądów na temat nazw Pop Iwan (Pip Iwan) i Popiwan, a także nazwy Czorna Hora, zawierają słowniki M. Haboraka [hasła *Пип-Іван (Pip Iwan)*, *Чорна Гора*¹ (Czorna Hora): Габорак, 2011, s. 409-411, 593-594; Габорак, 2015, s. 535-537, s. 381-383].

Czorna Hora była jeszcze w latach 30. XX w. poświadczana w terenie powinien być brany pod uwagę przez tych autorów, których interesuje rozwiązanie problemu, jakim jest imię jednego z dwutysięczników pasma Czarnohory.

Zarówno nieznane dotychczas zapisy źródłowe prezentowane w tej pracy, jak i znane od dawna wyżej wymienione źródła kartograficzne, podobnie jak przywołane relacje znawców dawnej Huculszczyzny – Kontnego i Gąsiorowskiego łączy coś jeszcze: pochodzą one sprzed okresu istotnych i długotrwałych przemian, jakie od drugiej połowy lat 30. XX w. zachodziły zarówno na interesującej nas tutaj górze, jak i w lokalnych społecznościach. Początkowo wynikały one z rozwoju turystyki, a zwłaszcza zagospodarowania terenu, bowiem właśnie wówczas w rejonie tym powstały dwa obiekty, które w swoich oficjalnych nazwach popularyzowały jedno miano góry – Pop Iwan. Obiekty te to schronisko AZS Warszawa oraz obserwatorium meteorologiczno-astronomiczne LOOP⁵⁰. Znacznie bardziej gwałtowne zmiany wiązały się oczywiście z wybuchem drugiej wojny światowej oraz późniejszym nastaniem władzy sowieckiej – masowe deportacje nie ominęły właścicieli połonin⁵¹, ostatecznie zaś doszło do wywłaszczenia i utworzenia kołchozów pasterskich; siedziby tych kołchozów znajdowały się we wsiach, które nie miały wcześniejszych powiązań z połoninami znajdującymi się w tych kołchozach. Ciągłość własności i użytkowania połonin przez mieszkańców określonych wsi huculskich, udokumentowana dobrze dzięki austriackim operatom katastralnym została przerwana, a po powstaniu w 1991 r. niepodległej Ukrainy, dawne związki między połoninami i wsiami nie zostały już przywrócone [Troll, 2012, s. 56; Warchalska-Troll, Troll, 2014, s. 354]. Pytanie jakie się tu nasuwa, to czy w oparciu o współcześnie prowadzone badania możliwe jest zrekonstruowanie dawnego nazewniczego układu odniesień przestrzennych, jaki kształtował się w tej części Karpat przez wieki, a który nie został w pełni poznany, zanim owe zmiany nastąpiły⁵². Stąd też ostrożność z jaką podszliśmy z W. Krukarem do wyników badań terenowych prowadzonych w Czarnohorze przez niemal dekadę (2003-2013), a których efektem końcowym jest drugie wydanie mapy turystyczno-nazewniczej Czarnohory [Krukar, Troll, 2013a], rozdział *Nazewnictwo* wraz ze słownikiem wybranych nazw, zamieszczony na rewersie tej mapy [Krukar, Troll, 2013b], a także nasze osobne publikacje – W. Krukara o nazwie Pop Iwan [Krukar, 2012] oraz moja o nazwie Czorna Hora, a ściślej o własności ziemskiej połonin tej góry [Troll, 2012]. Zgodnie z tamtymi naszymi wspólnymi ustaleniami skrajny dwutysięcznik pasma Czarnohory ma dwie poświadczone wśród miejscowej ludności nazwy *Czorna Hora* i *Popiwan* oraz nazwę *Pop Iwan*, którą przyjęliśmy za innymi mapami [Krukar, Troll, 2013a – ryc. 5], a której znaczenie i pochodzenie pozostaje niejasne⁵³. Ustaleń tych zdają się nie zauważać autorzy, którzy w ostatnich latach najwięcej uwagi poświęcili nazwom tej góry – A. Wielocha [2020] i W. Włoskowicz [2016, 2019, 2021].

Nie jest to miejsce na szczegółowe omawianie moich licznych zastrzeżeń do rozważań A. Wielochy, zaprezentowanych przez tego autora w pracy z 2020 r., w redagowanym przez niego Almanachu Karpackim „Płaj” [Wielocha, 2020], odnoszę się tu jedynie do przedstawionych tam poglądów w kwestii nazwy góry, na której stokach znajduje się połonina Gropa, w tym także poglądów, które autor ten niesłusznie przypisuje mojej i nie tylko mojej osobie. O nazwie Czorna Hora A. Wielocha pisze: [...] *pierwotnie ludność miejscowa oronimem Czorna Hora (powinno być Czorna Hora – przyp. MT) nazywała jednak cały grzbiet i być może tylko trudności w porozumiewaniu i błędna interpretacja wyjaśnień otrzymywanych od informatorów spowodowała to, że kartografowie przypisali ją*

54. Kluczowy wg A. Wielochy fragment: *Stronę 4tą przypiera do Czarnej Gury.*

konkretnym ale raczej przypadkowym wierzchołkom [Wielocha, 2020, s. 117]. Według A. Wielochy autorzy przywołanego wyżej józefińskiego opisu połoniny Gropa⁵⁴ pisali o paśmie górskim Czarnohory, nie zaś o konkretnej górze, którą to górę mieli oni nazywać *Popiwan* [Wielocha, 2020, s. 108]. Tak więc jasienowscy pasterze, w czynności tak istotnej, jak opis stanu posiadania, zamiast posłużyć się precyzyjną nazwą szczytu (wg Wielochy ów *Popiwan*) mieliby się posługiwać nazwą pasma górskiego. A. Wielocha tłumaczy to tak: *Być może zatem nazwa Pop Iwan, odnosząca się do szczytu, który przecież jest obiektem punktowym, nie pojawia się w protokołach, bo granic połonin do niego nie da się odnosić* [Wielocha, 2020, s. 108]. Z omówionego wyżej józefińskiego opisu granic, wynika, że na Czarnej Horze znajdowały się dwa kopce graniczne, skoro zaś granica Gropy przebiegała w partiach szczytowych tej góry, to jak autorzy opisu granic mieli opisać lokalizację owych kopców? Nazwą pasma górskiego? Nawiasem mówiąc *Czorna Hora* to również nazwa punktu austriackiej sieci triangulacyjnej i z jakiegoś powodu ten akurat punkt nazwano *Czorna Hora* nie zaś *Popiwan* czy *Pop Iwan* [Murzewski, 1936, zał. 1 po s. 238]. A. Wielocha powołuje się również na józefińskie zdjęcia topograficzne Galicji i Węgier, na których to mapach nazwa *Czerna Hora* sygnuje odcinek grzbietu wododziałowego, tak więc próbuje nas przekonać o wyższości źródeł kartograficznych, których autorami byli obcojęzyczni kartografowie, nad źródłami pisanyimi, w których dokumentowano zeznania miejscowych posiadaczy gruntowych oraz granice posiadanych przez nich gruntów. Nawiasem mówiąc, cóż by to był za kataster, gdyby granice parcel gruntowych opisywano posługując się nazwami pasm górskich!

Wartość operatów katastralnych w odniesieniu do toponimii trudno dostępnych i słabo poznanych obszarów górskich wynika przede wszystkim z ich spisania przy udziale miejscowej ludności, najlepiej zorientowanej w nazewnictwie danej okolicy, ponieważ tam właśnie znajdowały się użytkowane przez tę ludność grunty. Przypomnę, co na temat tego rodzaju źródeł pisał znający dobrze metryki józefińskie wsi pokuckich S. Hrabec [1950, s. 20]: *Jest to więc nieocenione źródło do nazw wsi, ich części, nazw gór, potoków, etc.* Wartość nie tylko tych najstarszych operatów katastralnych, ale również późniejszych, podobnie jak dokumentacji dotyczącej regulacji serwitutów leśnych, wynika także z dużej szczegółowości i wiarygodności gromadzonych danych. Są to wreszcie źródła, które w przypadku Huculszczyzny dokumentują nazwy geograficzne składające się na nazewniczy układ odniesień przestrzennych, którym operowali Huculi, zanim układ ten zaczął podlegać bardziej gwałtownym zmianom, o których już wspominałem.

Nazw *Pop Iwan* i *Popiwan* oraz wszystkich innych wariantów tych dwóch nazw nie udało mi się odnaleźć w zgromadzonym materiale źródłowym, podobnie jak wcześniej nie udało się to zarówno Piotrowi Kontnemu (1936) jak i Stefanowi Hrabcowi (1950). Jesteśmy dziś w tej komfortowej sytuacji, że znamy całkiem już liczne, a nieznane niestety tym dwóm badaczom źródła kartograficzne, poświadczające drugie, również różnie zapisywane miano tej góry: *Pop Iwan*, *Pop Ivan*, *Popiwan*, *Poppivan*. Nikt już dziś nie zaprzecza, jak czynili to ze zrozumiałych powodów m.in. Kontny i Hrabec, że jeden z dwutysięczników pasma Czarnohory nazywany był również *Pop Iwan* lub *Popiwan*. Tym bardziej bulwersować musi opinia A. Wielochy, jakobyim ja akurat był tu wyjątkiem [Wielocha, 2020, s. 107]. W pracy, na podstawie której A. Wielocha przypisał mi ten absurdalny pogląd, iż wykluczam owo drugie miano góry, nazwy *Pop Iwan*, *Popiwan* wymieniłem kilka razy, przede wszystkim jednak znajduje się w niej odesłanie do haseł *Pop Iwan* i *Czorna Hora* w słowniku nazw za-

55. Pozostałe mapy dostępne są na węgierskim portalu Hungaricana, <https://maps.hungaricana.hu>.

mieszczonym na drugim wydaniu mapy Czarnohory [Krukar, Troll, 2013b]; znajduje się również uzasadnienie preferowania przeze mnie nazwy Czorna Hora w tym konkretnym tekście: *W niniejszym przyczynku dla trzeciej co do wysokości góry pasma Czarnohory używam jedynie nazwy Czorna Hora, ponieważ tylko ta nazwa pojawia się w znanych mi źródłach odnoszących się do własności i użytkowania połonin po stronie pokuckiej tego szczytu. Brak w tych dokumentach drugiej nazwy góry, tj. Pop Iwan (Popiwan), w zestawieniu z jej odnotowaniem przez topografów opracowujących I wojskowe zdjęcie topograficzne Galicji (1779-1783) oraz analogiczne zdjęcie Węgier (1784) jest zastanawiający* [Troll, 2012, s. 56]. Jako redaktor tamtego tomu „Płaju” A. Wielocha nie mógł tego wszystkiego przeoczyć, ja zaś mogę się jedynie podpisać pod tym ponownie, bowiem wszystko co tam napisałem w kwestii nazw Czorna Hora i Pop Iwan (Popiwan) po upływie ponad dekady pozostaje aktualne, zarówno w świetle prezentowanych tu nowych źródeł pisanych, jak i w świetle nowych źródeł kartograficznych, które przedstawił w międzyczasie A. Wielocha. Odnalezione przez A. Wielochę węgierskie mapy pogłębiają jedynie dysproporcję źródeł do tej nazwy na rzecz źródeł węgierskich, w porównaniu z dawnymi źródłami polskimi, austriackimi i ukraińskimi („pokuckimi”). Zwracam tu uwagę na częste w przypadku dawnych map węgierskich dookreślanie nazwy Pop Iwan (Popiwan) dla czarnohorskiego dwutysięcznika przymiotnikiem *ruski* – doliczyłem się sześciu takich map z lat 1767-1809, w tym oczywiście najbardziej znany *Pop Iwan Ruskij* na pierwszym wojskowym zdjęciu Węgier [*Die Josephinische...*, 1782-1785]⁵⁵. Uważam, że to nie pokuccy Rusini potrzebowali dookreślenia nazwy Pop Iwan (Popiwan), bowiem górę tę nazywali Czorną Horą. Przypuszczenie wyrażone w 2012 r. zarówno przeze mnie [Troll, 2012, s. 56], jak i przez W. Krukara [Krukar, 2012, s. 194], iż być może rozwiązania zagadki nazwy Pop Iwan (Popiwan) należy szukać poza Pokuciem, nie straciło moim zdaniem na aktualności.

Obce Rusinom pochodzenie nazwy Pop Iwan mogło być tym czynnikiem, który zdecydował o dualizmie nazewniczym góry, która jak już wspominałem uchodziła dawniej za najwyższą w całej okolicy. W skali pasma Czarnohory czynnikiem sprzyjającym homonimii [por. Krukar, 2006, s. 173; Włoskowicz, 2021, s. 453], był moim zdaniem bardzo trwały na przestrzeni wieków podział własnościowy pokuckich połonin. Jasienowscy pasterze nie nazywali być może góry, pod której szczytem gospodarowali, inaczej niż Czorna Hora (Czornohora), nie znaczy to jednak, że tym samym mianem pasterze z innej wsi nie nazwali przez wieki innej części grzbietu wododziałowego – potwierdza to szereg zapisów w operatach józefińskich innych wsi pokuckich. Pogląd ten zamierzam rozwinąć w osobnej pracy, konfrontując go zarazem z poglądami oraz źródłami odnalezionymi przez Piotra Kontnego, przedstawionymi we wspomnianym już rękopisie pracy, która zostanie mam nadzieję opublikowana w kolejnym tomie Rocznika. Oczywiście taka homonimia musiała ostatecznie doprowadzić do wyparcia dawnej nazwy szczytu Czorna Hora jako niejednoznacznej, na rzecz nazwy Pop Iwan (Popiwan) [por. Włoskowicz, 2021, s. 453].

Negując nazwę Czorna Hora dla interesującej nas tu góry A. Wielocha opowiada się za nazwą Popiwan, która wg Huculów oznacza miejsce, gdzie ciągle wieje – *popiwaje* (попиває) [Табора, 2011, s. 410; por. Krukar, 2012, s. 194]. A. Wielocha nie zauważa przy tym, że powołując się na prace żabiowskiego proboszcza grekokatolickiego Sofrona Witwickiego, dostarcza ważnego argumentu na rzecz formy *Pop Iwan* nie zaś *Popiwan*, a w pewnym sensie również argumentu na rzecz nazwy Czorna Hora. Skoro

56. Wypada jeszcze raz odwołać się tu do słownika nazw drugiego wydania mapy Czarnohory – jest w nim hasło *Pop Iwan* nie zaś *Popiwan* [Krukar, Troll, 2013b], natomiast na mapie nazwą główną choć podawaną za innymi mapami jest *Pop Iwan* [Krukar, Troll, 2013a]; A. Wielocha ani mapy, ani słownika jednak nie cytuje.

57. Można ubolewać, że S. Hrabec, który zanotował między 1934 a 1938 r. nazwę *Popiwan* w brzmieniu ludowym, nie doprecyzował, gdzie dokładnie zasłyszał tę nazwę. Jest to o tyle istotne, że autor nie dał wiary swoim informatorom, skoro uznał ją za wytwór inteligencji.

58. Że nazwa *Popiwan* została znacznie wcześniej poświadczona w terenie i udokumentowana bodaj pierwszy raz w kartografii polskiej na mapie turystyczno-nazewniczej Czarnohory [Krukar, Troll, 2013a, 2013b] o tym autor ten w żadnej ze swoich prac nie wspomina [por. Włoskowicz, 2016, 2019, 2021], ekscerpując nazwy z nieaktualnego już pierwszego wydania mapy Czarnohory, na którym zamiast *Popiwana* jest krytykowany przez W. Włoskowicza *Pip Iwan* [Krukar, Troll, 2010a]. Powołując się na swoje badania na Koszaryszczu w 2015 r. autor ten nie wspomina o znanych mu badaniach P. Kontnego, choć jego ustalenia przeczą ustaleniom P. Kontnego. Nie wspomina również o badaniach, na podstawie których powstało drugie wydanie mapy Czarnohory, choć te akurat doprowadziły nas z W. Krukarem do wniosku, iż nazwą żywą jest współcześnie nazwa *Popiwan*.

jak twierdzi A. Wielocha Witwicki miał spisywać nazwy zasłyszane od miejscowych Huculów, to na pewno nie dotyczy to nazwy *Popiwan*, ponieważ takiej nazwy ten zasłużony dla żabiowskiej społeczności duchowny nie zapisałby *Pip Iwan*. Nie wyklucza tego W. Włoskowicz, który twierdzi: *nie można wykluczyć, że zapisy z Pip są wtórną ukraiinizacją dokonaną pod wpływem reinterpretacji [...] ekstrahującej z *popiwane apelatyw pop* [Włoskowicz, 2021, s. 54]. Moim zdaniem bardziej prawdopodobne od domniemanego braku zrozumienia przez miejscowego proboszcza, jak Huculi nazywają najważniejszą górę w okolicy, jest zaczerpnięcie owej nazwy od Alojzego Altha, który w swoich pracach górę tę nazywał *Pop Ivan* [np. Alth, 1859, s. 4], a na którego się Witwicki powołuje [Witwicki, 1863, s. 28; Witwicki, 1876, s. 73–74, 85]. Prace S. Witwickiego uzasadniają jedynie wątpliwości czy nazwa *Pop Iwan* (*Popiwan*) była w połowie XIX w. nazwą żywą wśród żabiowskich Huculów. A. Wielocha przyjmując za właściwą nazwę góry *Popiwan* sugeruje również, że podobne zdanie ma W. Krukar [Wielocha, 2020, s. 108]. Tu również trzeba niestety skonstatować, iż A. Wielocha, który także i ten tekst redagował, nie mógł nie zauważyć co W. Krukar w nim napisał, a napisał m.in.: *Przy obecnym stanie wiedzy nie sposób rozstrzygnąć, czy nazwa jest huculska, czy starsza i obca* [Krukar, 2012, s.194]⁵⁶. A. Wielocha cytuje również pracę Andrzeja Vincenza, który na łamach paryskiej Kultury pisał w 1952 r., że *Pop Iwan* to w rzeczywistości *Popiwan* [Vincenz, 1952, s. 138] i tu też nasuwa się pytanie, dlaczego więc w tetralogii *Na wysokiej połoninie* Stanisław Vincenz, który przez 10 lat zamieszkiwał pod Czarnohorą i który poznał huculski układ nazewniczy jak mało kto, używał jedynie nazwy *Pop Iwan* a zdarżyło mu się odmienić obydwie człony tej nazwy – *od szczytu Popa Iwana* [Vincenz, 2002, s. 204]. Uważam, że gdyby nazwa *Popiwan* była nazwą żywą wśród miejscowych pastarzy, zwłaszcza już w XIX wieku, to tacy z autorów znających dobrze gwarę huculską, a zarazem świadomych potrzeby dokumentowania miejscowej toponimii, jak wspomniani już S. Witwicki czy S. Vincenz, zapisaliby tę nazwę jako jeden wyraz *Popiwan*, a inni znawcy Huculszczyzny, jak S. Hrabec, nie uważaliby jej za wytwór inteligencji [Hrabec, 1950, s. 158]⁵⁷. Odnoszę wrażenie, że nie dostrzega tego nie tylko A. Wielocha, ale również W. Włoskowicz, który powołując się na wyniki swoich badań terenowych przeprowadzonych w 2015 r. na Koszaryszczu w Czarnohorze [Włoskowicz, 2016, s. 51], przekonuje, że interesująca nas tu góra nie tylko współcześnie, ale również w przeszłości nazywana była *Popiwan*, co błędnie zapisywano (nie tylko na mapach) – jako *Pop Iwan* a następnie pod wpływem słowotwórczej reinterpretacji na gruncie języka ukraińskiego – jako *Pip Iwan* [Włoskowicz, 2016, s. 51; Włoskowicz, 2019, s. 320–322]⁵⁸. Póki co, w najbardziej obszernych opracowaniach toponomastycznych, dotyczących pokuckiej Huculszczyzny, autorstwa M. Haboraka [Габорак, 2011; Габорак, 2015] – dodajmy: badacza pochodzącego z Tekuczy na Huculszczyźnie – słowniki nazw nie zawierają hasła *Попіван* (*Popiwan*), podobnie jak wspomniany już wyżej słownik na mapie turystyczno-nazewniczej Czarnohory.

Współczesne badania na Huculszczyźnie, a więc także badania w ramach prac nad mapą Czarnohory, czy późniejsze badania W. Włoskowicza, prowadzone są po okresie tak daleko idących i długotrwałych przemian, że nie można moim zdaniem nie brać tego czynnika pod uwagę, próbując na podstawie takich badań wyciągać wnioski na temat dawnego nazewnictwa Huculszczyzny. Że problem może dotyczyć nie tylko toponimii, o tym świadczą również prezentowane w tej pracy zapisy źródłowe mówiące o XVIII- i XIX-wiecznym postrzeganiu połonin, skłaniające do zrewidowania

dawnego znaczenia apelatywu *połonyna*. Na Koszaryszczu W. Włoskowicz dowiedział się, iż *połonina* to dla Huculów *pastwisko górskie nad granicami lasów* [Włoskowicz, 2016, s. 50]. Wiemy już, że dla Foki Maksymiuka i pozostałych właścicieli pastwisk na Gropie i Szurynie było to owszem pastwisko górskie, ale jedynie częściowo położone ponad górną granicą lasu. Ktoś powie: Huculi ci w takim a nie innym opisie *połoniny* upatrywali szansy na odzyskanie swojej własności, za jaką uważali lasy sąsiadujące z bezleśnymi *połoninami*. Jednak postrzeganie tej konkretnej *połoniny* przez XIX-wiecznych właścicieli gruntów na Gropie wpisuje się w starszy, bo XVIII-wieczny obraz jasienowskich *połonin*, wyłaniający się z katastru józefińskiego. Gdybyśmy pytanie o znaczenie owego apelatywu *połonyna* mogli zadać np. dziadowi Foki Maksymiuka (Iwanowi Szumejce), a tym bardziej jego pradziadowi (Iwanowi Tychlyjowi) usłyszelibyśmy być może, że *połonina* to letnie pastwisko, położone w górach z dala od wsi. Przyczyny tak istotnej zmiany w pojmowaniu *połonin* upatruję przede wszystkim w ciągnącej się przez dekady XIX wieku regulacji serwitutów leśnych oraz nasilającym się wraz z rozwojem gospodarki leśnej, a także działaniami na rzecz ochrony przyrody rugowaniu pasterstwa z lasów. Procesy te sprawiły, że Huculi przestali się przyznawać do wypasania zwierząt w lasach, nawet jeśli nadal to czynili, a że czynili to sporadycznie nawet u progu XXI wieku mogłem się przekonać z autopsji, choć te moje obserwacje pochodzą z masywu czarnohorskiego Pietrosa. Ofiarą tej poprawności XX-wiecznych Huculów padł moim zdaniem m. in. S. Hrabec, wg którego apelatyw topograficzny *połonyna* to ‘*połonina, pastwisko górskie nad granicami lasów, hala*’ [1950, s. 5]. Według tego autora na badanej przez niego Huculszczynie apelatywy topograficzne nie zmieniły swojego znaczenia od XVIII w. [1950, s. 28]. Dlaczego S. Hrabec, znający niektóre ze źródeł omawianych w tej pracy, nie zwrócił uwagi na możliwe szersze znaczenie pojęcia *połoniny* w przeszłości? Jedną z przyczyn może być brak kartograficznej interpretacji zapisów operatorów józefińskich, o tyle zrozumiął, że autor był językoznawcą (a przy tym znawcą gwary huculskiej).

A jak wygląda współczesna czarnohorska *połonina Gropa*? Na to pytanie próbowaliśmy odpowiedzieć z Agatą Warchalską-Troll odwiedzając przed laty ówczesnych gospodarzy jedynej użytkowanej jeszcze staji na tej *połoninie* – państwa Mariję i Iwana Heletiuaków z Babina, nieżyjących już niestety. Gościliśmy również u Iwana Mojsiuka w Werchowynie, usiłując poznać funkcjonujący współcześnie system dzierżaw i poddzierżaw *połonin*. Niektóre wyniki tamtych badań, prowadzonych nie tylko na Gropie, zostały wówczas opublikowane [Warchalska-Troll, Troll, 2014, s. 351–352], inne czekają na opracowanie, w którym chcielibyśmy odpowiedzieć na pytanie, co łączy dzisiejszą Gropę spod Popiwana (jak górę tę nazywają najczęściej współcześni Huculi – por. przypis 58), z tamtą dawną Gropą spod Czarnej Hory.

Dotarcie do niektórych pozycji literatury w warunkach toczącej się na Ukrainie wojny nie byłoby możliwe, gdyby nie pomoc doktora Jurija Nesteruka, któremu w tym miejscu serdecznie dziękuję. 🌹

Bibliografia

1. Źródła rękopiśmienne:

CDIAUL = Centralnyj derżawnyj historycznyj archiw Ukrainy, m. Lwów, sygn. 186.1.2944.244, 58, 198, sygn. 5.1.247.143, sygn. 19.6.243.63, 67, 78-80, sygn. 146.16.1446.2, 3, sygn. 146.18.3728.1, sygn. 146.64.4985.17, 22-24, 30, 40-43, sygn. 146.64.4991.56, sygn. 146.64.4993.5, 6, sygn. 146.64.4997.14-15, 16, sygn. 146.64.5000.17, 64, 66, sygn. 146.64.5001.71-72, 81, sygn. 146.64.5002.5-6, 88, sygn. 146.64.5003.50, 86-88, 117-118, sygn. 146.64.5007.35, sygn. 186.1.2943.380, 574, sygn. 186.1.2944.244, 58, 198, sygn. 186.1.2945.455-457, sygn. 186.1.2946.13, sygn. 186.7.17.41, 44, sygn. 869.1.39.22, sygn. 869.1.83.33.

ÖSTA/KA – Österreichisches Staatsarchiv/Kriegsarchiv Wien, sygn. B IX a 390, Sektion Nr. 279.

LNNBU = Lwowskiej Narodowej Naukowej Bibliotece Ukrainy im. W. Stefanyka we Lwowie, sygn. 103.1.6401.1-3, sygn. 103.1.6401.5-6.

zNiO – Zakład Narodowy im. Ossolińskich, sygn. DE-9800.

2. Źródła drukowane:

Instruktion zur Ausführung der Vermessungen mit Anwendung des Mesztisches behufs Herstellung neuer Pläne für die Zwecke des Grundsteuerkatasters, 1907. Wiedeń.

Lustracja województwa ruskiego 1661-1665, 1976. część III, Ziemia halicka i chełmska. Wyd. E. i K. Arłamowscy, W. Kaput, Wrocław.

Słownik staropolski, 1953. red. S. Urbańczyk, t. 1.

Wyniki konkursu na projekt obserwatorium na Popiwanem, 1936. Monitor Polski, nr 37, s. 3.

3. Opracowania:

3.1. Książki:

Czemeryński, I. Sz., 1861-1865. Powszechne prawo prywatne austriackie dla użytku podręcznego, t. 1, Kraków.

Gołaski, J., 2005. Układ naturalnych odniesień przestrzennych. W: System informacji topograficznej kraju, red. A. Makowski, Warszawa.

Hoffbauer, H., 1897. Przewodnik na Czarnohorę i do Wschodnich Beskidów. Z. 1, Na Howerlę 2058 m i w góry otaczające Worochtę i Tartarów, Stanisławów.

Janów, J., 2001. Słownik huculski, Kraków.

Konias, A., 2000. Kartografia topograficzna Śląska Cieszyńskiego i zaboru austriackiego od II połowy XVIII wieku do początku XX wieku, Katowice.

Konias, A., 2022. Pierwsze wojskowe zdjęcie topograficzne Galicji z okresu józefińskiego. W: Galicja na józefińskiej mapie topograficznej 1779-1783, t. 14, cz. A, wyd. Z. Budzyński, A. Janeczek, Warszawa, s. xv-xxx.

Kostka Michalczyk, S., 1998. Panowie na zamku Dunajec, Kraków.

Kronika domowa Dzieduszyckich, Lwów 1865.

Krukar, W., 2006. Nazewnictwo terenowe Czarnohory (Karpaty Ukraińskie). W: Czarnohora. Przyroda i człowiek, red. M. Troll, Kraków.

Krukar, W., Troll, M., 2010b. Nazewnictwo. W: Czarnohora. Mapa turystyczno-nazewnicza, skala 1:60 000, red. W. Krukar, M. Troll, Wydawnictwo „Ruthenus” Rafał Barski, Krosno.

Krukar, W., Troll, M., 2013b. Nazewnictwo. W: Czarnohora. Mapa turystyczno-nazewnicza, skala 1:50 000, red. W. Krukar, M. Troll, Wydawnictwo „Ruthenus” Rafał Barski, Krosno.

Sochaniewicz, S., 1912. Archiwum Krajowe Akt Grodzkich i Ziemskich we Lwowie, Lwów.

Szuchiewicz, W., 1902. Huculszczyzna, t. 2, Lwów.

Ślusarek, K., 2002. Uwalaszczanie chłopów w Galicji zachodniej, Kraków.

Ślusarek, K., 2014. Materiały do dziejów gospodarczych Galicji w dobie przedautonomicznej w aktach Namiestnictwa Galicyjskiego we Lwowie i Komisji Namiestnictwa w Krakowie. W: Społeczeństwo i gospodarka Galicji w latach 1772-1867. Źródła i perspektywy badań, t. 1, red. T. Kargol, K. Ślusarek, Kraków, s. 163-174.

Świstun, F., 1876. Galicyjskie Beskidy i Karpaty lesiste. Zarys orograficzny, Rzeszów.

Vincenz, S., 1970. Zwada, Oficyna Poetów i Malarzy, Londyn.

Vincenz, S., 2002. Na wysokiej połoninie. Prawda starowieku, Fundacja Pogranicze, Sejny.

Vincenz, S., 2003. Na wysokiej połoninie. Zwada, Fundacja Pogranicze, Sejny.

Witwicki, S., 1863. Rys historyczny o Huculach, Lwów.

Włoskiewicz, W., 2021. Uzus toponimiczny. Zarys teorii na przykładzie polskiej toponimii Huculszczyzny, Kraków.

Етимологічний словник української мови, 2003. Т. 4, Н-П/уклад.: Р. В. Бодирев [та ін.], Київ.

Словник української мови, 1976. Т. 7, Поїхати-Приробляти, Київ.

Ястремська, Т., 2008. Традиційне гуцульське пастихування, Львів.

Габора М., 2011. Топонімія Галицької Гуцульщини, Івано-Франківськ.

Габора М., 2015. Назви гір і полонини Івано-Франківщини. Етимологічний словник-довідник, Івано-Франківськ.

Габора М., 2019. Прізвиська Галицької Гуцульщини. Етимологічний словник, Івано-Франківськ.

Грабовецький, В.В., 1982. Гуцульщина XIII-XIX століть, Львів.

Грабовецький, В.В., 1994. Олекса Довбуш (1700-1745), Львів.

Крипакевич, І., 1929. З історії Гуцульщини. Наш рідний край: Історико-краєзнавча книгозбірня, Рік 1, ч. 4.

Гулюк Ю., 2004 (1939). Жаб'є, Верховина.

Кречуняк, Ю., Максим'юк, І., 2004. Бистрець і Дземброня. В: Верховинщина. Загальні описи та історичні нариси про населені пункти району, Верховина.

Шекерик-Доників, П., 2007. Дідо Іванчик, Верховина.

Сіреджук, П., 2003. Першовитоки Прикарпаття. Краєзнавчий збірник на пошану Богдана Гавриліва, Івано-Франківськ, с. 41-54.

3.2. Czasopisma:

Alth, A., 1859. Neue Höhenbestimmungen in der Bukowina, der Marmaros und dem Kolomeaer Kreise Galizien's. Jahrbuch der Kaiserlich Königlich Geologischen Reichsanstalt, t. 10, s. 345-349.

- Fałowski A., 2016. W sprawie najdawniejszych zapożyczeń wschodniosłowiańskich w języku polskim. *LigVaria*, t. 11, z. 2 (22), s. 137-156.
- Gawkowski, R., 2019. Przedwojenne wakacje na studencką kieszeń. *Uniwersytet Warszawski: pismo uczelni*, nr 4 (92), s. 30-31.
- Gąsiorowski, H., 1935. Na marginesie dyskusji nad terminologią poszczególnych części Karpat Wschodnich. *Wierchy*, t. 13, s. 177-180.
- Goszczyński, A., 2014. Historia Czernelicy do końca XVIII wieku. *Kurier Galicyjski*, nr 5, s. 4-9.
- Herbich, F., 1866. Przyczynek do geografii roślin w Galicji. *Rocznik Ces. Król. Tow. Naukowego Krakowskiego*, Poczet 3, t. 10, s. 70-129.
- Hrabec, S., 1950. Nazwy geograficzne Huculszczyzny. *Prace Onomastyczne*, t. 2, ss. 264.
- Kargol, T., 2014. Lasy jako przedmiot sporów społeczno-gospodarczych na ziemiach polskich w XIX i XX wieku. *Studia i Materiały Ośrodka Kultury Leśnej*, t. 13, s. 221-240.
- Kontny, P., 1936. A więc... Czarna Góra? Przyczynek do nomenklatury gór. *Ilustrowany Kurjer Codzienny*, nr 15, s. 20-21.
- Kreiner J. M., Rymanowicz L., 1992. Obserwatorium Meteorologiczno-Astronomiczne im. Marszałka Józefa Piłsudskiego na Popie Iwanie (2022 m). *Przegląd Geofizyczny*, nr 37 (1-2), s. 77-85.
- Krukar, W., 2012. O nazwie trzeciego co do wysokości szczytu w Czarnohorze. *Plaj*, nr 45, s. 191-194.
- Kudrys, J., Busko, M., Kozioł, K., Maciuk, K., 2020. Determination of normal height of Chornohora summits by precise modern measurement technique. *Maejo International Journal of Science and Technology*, nr 14 (02), s. 156-165.
- Murzewski, W., 1936. Rozwój triangulacji na południu Polski. *Wiadomości Służby Geograficznej*, r. 10, z. 2, s. 208-238.
- Oczko, A., 2024. Toponymic unity of the Carpathian region. *Folia Linguistica*, nr 58 (3), s. 729-750.
- Reinfuss, R., 1945. Badania nad osadnictwem Huculszczyzny. *Sprawozdania z czynności i posiedzeń PAU Kraków*, t. 46, nr 1-5.
- Rembiszewska, D.K., Siatkowski, J., 2021. Nawiązania czy pożyczki na pograniczu polsko-wschodniosłowiańskim? Cz. v. *Rocznik Slawistyczny*, t. LXX, s. 101-147.
- Rymarowicz, L., 2017. O początkach obserwatorium na Pop Iwanie raz jeszcze. *Plaj*, nr 53, s. 79-99.
- Troll, M., 2012. O zmianach własności połonin po pokuckiej stronie Czarnej Hory (Popa Iwana). *Plaj*, nr 45, s. 56-67.
- Troll, M., Ostafin, K., 2016. Use of late 18 th and early 19 th century cadastral data to estimate past forest cover change – a case study of Zawoja village. *Prace Geograficzne*, t. 146, s. 31-49.
- Vincenz, A. 1952. Toponomastyka polska. *Kultura*, nr 6 (56), s. 131-138.
- Warchalska-Troll, A., Troll, M., 2014. Summer Livestock Farming at the Crossroads in the Ukrainian Carpathians: The Unique Case of the Chornohora Mountain Range. *Mountain Research and Development*, nr 34 (4), s. 344-355.
- Wielocha, A., 2020. Jeszcze o nazwach „Pop Iwan” i „Czarnohora”. *Plaj*, nr 59, s. 107-117.
- Witwicki, S., 1876. Huculi. *Pamiętnik Towarzystwa Tatrzańskiego*, t. 1, s. 73-86.
- Włoskowicz, W., 2016. Słowa na niewysokiej połoninie. *Magazyn Polskiej Akademii Nauk*, nr 1 (45), s. 49-51.
- Włoskowicz, W., 2019. Dissemination and Correctness of Geographical Names. Geographers and Cartographers as Toponym Users and Promoters. *Mitteilungen der Österreichischen Geographischen Gesellschaft*, nr 161, s. 291-324.
- Гошинський, А., 2014. Від Авданців до Пілавів: власники Чернелиці від XV до кінця XVIII століття, Ямгорів. *Літературно-краєзнавчий і мистецький альманах*, ч. 24-25, с. 180-187.
- Сіреджук, П., 2014. Церковна мережа Галицької землі в XIV-XVIII ст. (спроба реконструкції). *Карпати: людина, етнос, цивілізація*, Вип. 5, с. 86-133.
- Сіреджук, П., Фриз В. 1992. Чи була волоська колонізація українських Карпат?. *Дзвін*, 3-4, с. 142-147.
- Зеленчук, Я., Зеленчук, І., 2018. Образ Фоки Шумєєвого, у книзі Станіслава Вінченца «На високій полонині. Правда старовіку», *Жаб'є*, 5, с. 38-43.
- ### 3.3. Mapy:
- Die Franzisco-Josephinische Landesaufnahme (Dritte Landesaufnahme)*, 1874-1875. (trzecie wojskowe zdjęcie topograficzne Galicji), skala 1:25 000, arkusze: z. 13 c. XXXI NO, z. 13 c. XXXI SO, bm.
- Die Franziszeische Landesaufnahme (Zweite Landesaufnahme) von Galizien und der Bukowina*, 1863-1864. (drugie wojskowe zdjęcie topograficzne Galicji i Bukowiny), skala 1:28 800, arkusze s. 21 c. III i s. 21 c. IV.
- Die Franziszeische Landesaufnahme (Zweite Landesaufnahme) von Ungarn*, 1860-1861. (drugie wojskowe zdjęcie topograficzne Węgier), skala 1:28 800, arkusz s. 43 c. IV.
- Die Josephinische Landesaufnahme (Erste Landesaufnahme) von Galizien*, 1779-1783. (pierwsze wojskowe zdjęcie topograficzne Galicji), skala 1:28 800, sekcja 277.
- Die Josephinische Landesaufnahme (Erste Landesaufnahme) von Ungarn*, 1782-1785. (pierwsze wojskowe zdjęcie topograficzne Galicji), skala 1:28 800, c. XXXVI, s. III.
- Krukar, W., Troll, M. [red.], 2010a. *Czarnohora. Mapa turystyczno-nazewnicza*, skala 1:60 000, Wydawnictwo „Ruthenus” Rafał Barski, Krosno.
- Krukar, W., Troll, M. [red.], 2013a. *Czarnohora. Mapa turystyczno-nazewnicza*, skala 1:50 000, Wydawnictwo „Ruthenus” Rafał Barski, Krosno.
- Mapa taktyczna WIG*, 1933. Skala 1:100 000, arkusz Żabie (p. 56, s. 39), Wojskowy Instytut Geograficzny, Warszawa.
- Spezialkarte der österreichisch-ungarischen Monarchie*, 1876, 1880 (częściowo aktualizowane w latach 1895, 1907, 1914). (mapa specjalna), skala 1:75 000, arkusz Bogdán (z. 13 c. XXXI).
- Troll, M., 2013. *Podział własnościowy połonin pokuckiej części Czarnohory w połowie XIX w.*, skala 1:75 000. W: *Czarnohora, Mapa turystyczno-nazewnicza*, skala 1:50 000, Wydawnictwo „Ruthenus” Rafał Barski, Krosno.
- Bogdány*, 1863. *Habsburg Empire – Cadastral maps (XIX. century)*: <https://maps.arcnum.com/>. Dostęp: 12.06.2024.
- Чорногора*, 2022. Туристична карта, масштаб 1:50 000, Стрий.